

lund & co

TERRA-SAKEN

Sluttrapport til kommunene Bremanger, Hattfjelldal, Haugesund, Hemnes, Kvinesdal, Narvik, Rana og Vik

Advokatfirmaet Lund & Co DA

v/advokatene Stein Erik Stinessen, Caroline Lund og Ulf Larsen

05.08.2021

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Del I.....	5
Terra-saken – sammendrag av 12 års arbeid med å begrense kommunenes tap.....	5
Terra-saken i et nøtteskall	15
Del II.....	17
Terras forretningskonsept	17
«Vik-brevet» - Kommunaldepartementets godkjenning av forretningskonseptet som ikke stridende mot kommuneloven § 50 om låneopptak	18
Terras råd om plasseringen av lånene i verdipapirer	23
Krav om innbetaling av tilleggssikkerhet – august 2007.....	24
Kredittilsynets granskning av Terras rådgivning	25
Forhandlingene mellom Terra og kommunene forut for konkursen.....	29
Terra begjærer seg selv konkurs 28. november 2007.....	30
Interne granskninger og fylkesmennenes lovlighetskontroll av kommunenes saksbehandling.....	35
Del III.....	37
Arrestsakene mot Terra-meglerne Norberg og Opstad.....	37
Spørsmålet om kommunenes «separatistrett» til verdien av plasseringene som ble tvangsavviklet eller solgt	38
DNBs søksmål mot kommunene.....	40
Søksmålet mot Depfa Bank på vegne av Haugesund og Narvik kommuner	44
Søksmålet mot Citigroup	46
Søksmålet mot forsikringsselskapet ACE – meglernes erstatningsansvar	50
Søksmålet mot AIG – daglig leders erstatningsansvar	56
Del IV.....	63
Konkursboet – kommunenes dividende	63
Økonomiske betraktninger – kommunenes inndekking av tapet.....	65
Del V.....	69
Hva har vi lært av Terra-saken?	69
Hvordan kunne Terra-skandalen skje?	69
Finanssektoren er preget av en sterk kultur drevet av profittensyn	70
Hvordan kunne kommunene stole på rådene de fikk av Terra?.....	70

Kommunaldepartementets godkjenning av Terras finansieringsmodell var avgjørende for kommunene.....	71
Mediekampen – svertekampanjer	71
Må hver generasjon oppleve sin «egen» finansskandale? Behov for å minne om Terra-saken i kommunenes «folkevalgtopplæring»	71
Terrasaken avdekket at lovverket som skal beskytte kommunenes økonomi var for svakt	71
Terrasaken som eksempel i kommunenes folkevalgtopplæring	72
Interne granskninger må ikke igangsettes for tidlig	72
Søksmål mot utenlandske banker.....	72

Forord

Advokatfirmaet Lund & Co DA har siden oktober 2007 bistått de åtte kommunene Bremanger, Hattfjelldal, Haugesund, Hemnes, Kvinesdal, Narvik, Rana og Vik, som hadde foretatt plasseringer av ulike løpende kommunale inntekter i spareprodukter anbefalt av Terra Securities ASA. Produktene kommunene ble anbefalt viste seg å være alt annet enn sikre, og da Terra-gruppen på dramatisk vis slo sitt eget meglerselskap Terra Securities konkurs i november 2007, var de åtte kommunene eksponert for et tap som samlet oversteg 1,5 milliarder kroner.

Professor i rettsvitenskap Viggo Hagstrøm beskrev i en artikkel¹ Terra-saken som:

... denne i moderne tid ... den største og mest alvorlige økonomiske krise i kommune-Norge.

Det enorme tapet forklarer medieinteressen saken fikk, og hvorfor saken ble omtalt som «Terra-skandalen». Saken har vært omtalt mer enn 100 000 ganger på google, og var den mest omtalte mediesaken i Norge i 2007, 2008 og 2009.

Som Klassekampen korrekt påpeker i sin artikkel Tragedien Terra i april 2018², fikk kommunene i mange medier hovedskylden for de fatale investeringene som Terra hadde rådet kommunene til å gjøre. Klassekampen konkluderer med at fasiten etter 12 år med rettslige prosesser viser at svikten hovedsakelig lå hos andre, hos Terra, Citigroup, DnB, Depfa bank, Kommunaldepartementet og Terras rådgivere. Vi deler denne vurderingen.

I juni 2019 ble den siste saken avsluttet. Kommunenes tap var da redusert med tre-fjerdedeler.

Kommunene har bedt om at det utarbeides en sluttrapport som oppsummerer saken og de resultater som er oppnådd, sett fra kommunenes ståsted. Vi er enig i at det er viktig at historien nedtegnes i et samlet dokument i håp om at man unngår at noe tilsvarende skjer igjen.

Det ligger i sakens natur at det er krevende å oppsummere 12 års intensivt arbeid for åtte kommuner med så mange aktører involvert i en sluttrapport av begrenset omfang. Vi har derfor konsentrert oss om sakens hovedtrekk, de prosesser kommunene har vært involvert i, vurderingene som ligger bak disse prosessene og hvilke resultater som er oppnådd.

Vi gir i del I et sammendrag av prosessen og hva saken gjelder i et nøtteskall. I del II redegjør vi nærmere for sakens bakgrunn og i del III for de ulike rettsprosessene samt utfallet av disse. I del IV gir vi en oversikt over utbetalingene fra konkursboet. Avslutningsvis gir vi i del V noen refleksjoner om hvilken lærdom som kan trekkes, sett fra kommunenes ståsted.

Vårt håp er at denne sluttrapporten kan supplere og på noen punkter korrigere det inntrykket en formidabel informasjonsstrøm om Terra- komplekset har etterlatt hos allmennheten.

Det er mange som har bidratt i arbeidet med å få begrenset kommunenes tap, ikke minst gjelder det ordførerne som var på vakt da Terra-saken sprakk i media i oktober 2007. Disse var Kåre Olav Svarstad i Bremanger, Asgeir Almås i Hattfjelldal, Petter Steen jr. i Haugesund, Kjell-Idar Juvik i Hemnes, Odd Omland i Kvinesdal, Karen Margrethe Kuvaas i Narvik, Geir Waage i Rana og Marta Finden Halset i Vik. Med den voldsomme fokuseringen saken fikk, var det til tider krevende for ordførerne som måtte stå i mediestormen. Flere av ordførerne hadde ikke vært med på beslutningene om investeringene, men ble likevel holdt ansvarlig av media. Det samme gjaldt også ordførerne som «arvet» saken i den neste

¹ Viggo Hagstrøm i Festskrift til Toma Welamson.

² <https://klassekampen.no/utgave/2018-04-07/tragedien-terra>

valgperioden. Samholdet og samarbeidet kommunene imellom, på tvers av partitilhørighet og geografi, har vært avgjørende for resultatet som er oppnådd. De fortjener alle en stor takk for at de sto imot alle forsøkene på å splitte kommunene.

I tillegg til ordførerne har rådmennene og økonomisjefene i kommunene bidratt med viktig informasjon. Mange av disse har også vitnet og avgitt forklaringer, såkalte «depositions» i rettssakene. Utfallet av rettssakene – ikke minst i AIG og ACE-saken som plasser hovedansvaret hos Terra, er en stor oppreisning til de som stolte på rådene de fikk. Alle har bidratt på beste vis i oppryddingsarbeidet, men vi vil rette en særlig takk til tidligere rådmann Odd Dale i Hattfjelldal, økonomisjef Jo Inge Hagland fra Haugesund, og økonomisjef, – nå rådmann Stian Skjærvik i Hattfjelldal, som alle har hatt sentrale roller og brukt mye tid også i de siste rettssakene i 2018 og 2019.

Vi vil også takke professorene Hans Petter Graver og Viggo Hagstrøm, sistnevnt gikk dessverre bort i 2013, for viktige bidrag i arbeidet mot bankene. En stor takk fortjener også de engasjerte finansielle rådgiverne adm.dir Ole Henrik Bjørge i Pareto Securities ASA og adm.dir Tor Sydnes i Gabler AS som analyserte risikoen i produktene og som var kommunenes sakkyndige vitner i rettssakene.

Foto: Siv Dolven, Klassekampen i 2018.

Oslo 22. juli 2021

Stein Erik Stinessen, Ulf Larsen og Caroline Lund

Del I

Terra-saken – sammendrag av 12 års arbeid med å begrense kommunenes tap

Arbeidet med å begrense kommunenes tap som følge av Terras uaktsomme rådgivning startet i oktober 2007 og ble slutført i august 2019. Arbeidet har gjennomgått mange faser, med skiftende parter og persongalleri.

I sluttinnberetning til bostyret i Terra Securities konkursbo fra 2018 er saken oppsummert slik:

- «Internasjonal finanskapitalisme og sofistikerte finansielle produkter blandet med kommunale inntektsstrømmer fra konsesjonskraft, skatt, aksjeutbytte og husleie mv. viste seg å være en giftig cocktail som rammet de impliserte med en voldsom kraft. Selv om konkursen kom før den internasjonale finanskrisen, ble den for mange i Norge selve bildet på den krisen som rammet verdensøkonomien for fullt i 2008. Søk på Terra Securities gir mer enn 100 000 treff på Google. Det har blitt skrevet utallige artikler, og laget en rekke innslag, i nasjonale og internasjonale medier. Det har blitt skrevet bøker, laget dokumentarfilm og TV-komedie. Terra-saken har videre gitt opphav til studier på universiteter og høyskoler. Det har blitt gjennomført en rekke interne og eksterne granskninger av Terra Securities, analyser av produktene, av kommunenes saksbehandling og av andre involverte. En skandale av de dimensjoner man her sto ovenfor har også skapt personlige tragedier.»

Terra-saken sprakk i media i slutten av oktober 2007 etter et oppslag i Finansavisen om at Terra krevde sikkerhetsinnbetalinger fra Nordlandskommunene Hattfjelldal, Hemnes, Narvik og Rana. I den hektiske tiden som fulgte og frem til konkursen i Terra Securities var et faktum nær en måned senere, var saken nesten daglig på førstesiden i Finansavisen og VG, og den var hovedoppslag i nyhetene på NRK og TV 2. Saken var også den mest omtalte saken, både i 2007, 2008 og 2009.

Oppslag i Finansavisen i perioden 31. oktober 2007 til 24. november 2007

28. november besluttet Terra, uten forvarsel eller nærmere forberedelser, å begjære selskapet konkurs. Beslutningen kom etter at Finanstilsynet trakk alle selskapets konsesjoner tilbake og Citigroup hadde avslått Terras forlikstilbud.

Konkursen vakte stor oppmerksomhet ikke bare i Norge, men også i utlandet. Hvordan de norske kommunene hadde endt opp med de amerikanske kredittpapirene ble blant annet omtalt på førstesiden i New York Times 2. desember 2007.

U.S. Credit Crisis Adds to Gloom in Arctic Norway

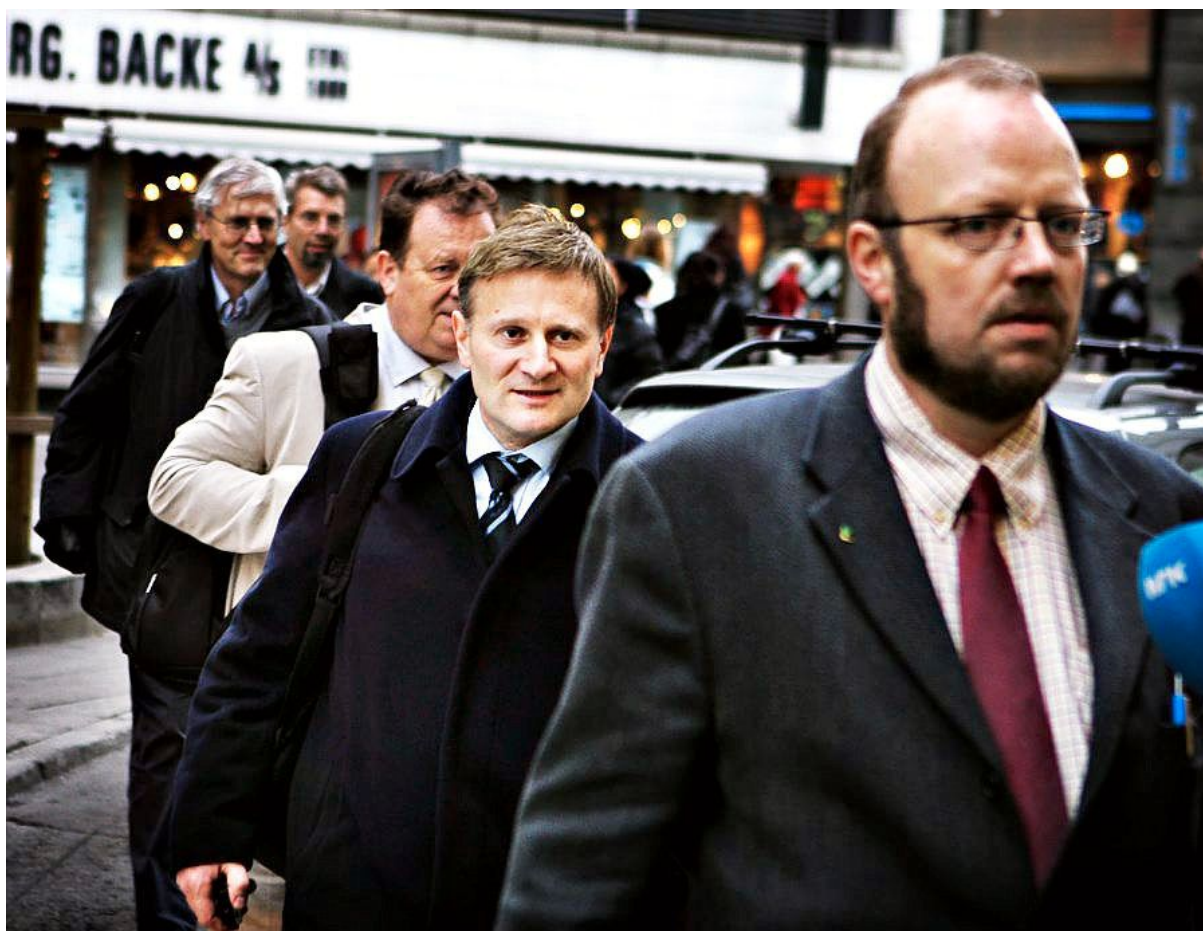

Faksimile fra New York Times 2. desember 2007

Forut for konkursen, fra slutten av oktober 2007 bistod vi kommunene i å utrede de rettslige spørsmålene knyttet til Terras Securities krav om tilleggsikkerhet på om lag 90 millioner kroner for å avverge tvangssalg av de finansielle instrumentene og grunnlag for et mulig erstatningsansvar for Terra.

Videre bisto vi i forhandlingene med Terra-rådgiverne Harald Norberg og Knut Anders Opstad og ledelsen ved adm. dir i Terra Securities Svein Erik Nordang for å få meglerforetaket til å påta seg ansvaret for det potensielle tapet kommunene var påført på grunn av selskapets uaktsomme rådgivning.

Vi deltok på møter med Kredittilsynet, i møter med stortingspolitikere i finanskomiteen samt ledelsen i Terragruppen mv.

Ordfører i Rana Geir Waage med administrasjon og rådgivere på vei til møte hos Lund & Co 20. november 2007

Asgeir Almås, Hattfjelldal og Kjell-Idar Juvik, Hemnes møter pressen utenfor lokalene til Lund & Co

Terra Securities var i forhandlingene med nordlandskommunene bistått av advokat Knut Bergo, som var partner i advokatfirmaet Wiersholm. Wiersholm hadde bistått selskapet fra før de første investeringene ble gjennomført, og Bergo fikk fullmakt til å fremsette forlikstilbud til de fire

Nordlandskommunene på vegne av Terra om at selskapet ville påta seg å overta risikoen for de siste produktene som hadde feilet. Tilbudet ble trukket da det viste seg at Terra-rådgiverne Norberg og Opstad hadde anbefalt ytterligere fire kommuner på Sør-Vestlandet i å gjøre tilsvarende plasseringer, og Finanstilsynet trakk alle selskapets konsesjoner.

Fra venstre advokat Knut Bergo, Wiersholm, adm. dir i Terra Securities Svein Erik Nordang, i bakgrunnen advokat Morten Kinander og Terramegler Knut Anders Opstad.

Fra venstre Terras konsernsjef Stein Ole Larsen, informasjonsdirektør Sigurd Ulven, advokat Knut Bergo og styreleder i Terragruppen Styreleder Gabriel Block Watne.

Det ble tidlig klart at kommunene ikke kun hadde behov for juridisk bistand, men også i finansiell rådgivning fra noen som hadde forutsetninger for å forstå produktene Terra hadde anbefalt kommunene. Kartleggingen Lund & Co gjorde viste at kun et fåtall personer hadde den nødvendige kompetanse til å bistå kommunene og som selv ikke hadde anbefalt kunder å investere i tilsvarende produkter. En av disse var administrerende direktør Ole Henrik Bjørge i Pareto Securities ASA. I tillegg engasjerte kommunene administrerende direktør Tor Sydnes i Gabler AS. Bjørge og Sydnes har bistått kommunene sammen med de juridiske rådgiverne i hele perioden, og var også sakkyndige vitner i flere av de etterfølgende rettssakene. Deres bistand har vært et viktig bidrag både forut for konkursen og i arbeidet med å redusere kommunenes tap.

Ole Henrik Bjørge i Pareto på vei til møte med kommunene hos Lund & Co. Bilde til Høyre: Tor Sydnes i Gabler

Etter konkursen ble fokus naturlig nok endret, med forhandlinger og rettslige prosesser både i inn- og utland. Som bostyrer i konkursboet til Terra Securities ble oppnevnt Jon Skjørshammer i advokatfirmaet Selmer, mens advokat Caroline Lund i Lund & Co ble bedt om å representere kommunene som var de klart største kreditorene i boet. I denne første perioden etter konkursen ble avholdt en rekke møter, dels for å få avklart salg av produktene som ikke var tvangssolagt av Citigroup, dels med Kredittilsynet og med Kommunaldepartementet ved kommunalminister Magnhild Meltveit Kleppa om den krevende økonomiske situasjonen kommunene var kommet i. Kommunene fikk etter møtet med statsråden 10 år forlenget frist for å dekke inn sine tap.

Ordførerne i møte med kommunalminister Magnhild Meltveit Kleppa i januar 2008. Fra venstre: Odd Omland, Kvinesdal, Marta Finden Halset, Vik, Petter Steen jr,

Den første rettsprosessen som ble igangsatt var begjæringen om arrest i midlene til de to Terra-meglerne Harald Norberg og Knut Anders Opstad. Tønsberg tingrett ga kommunene medhold i arrest mot Knut Anders Opstad i desember 2007, men Oslo tingrett opphevet arresten da saken kom opp for begge meglerne i januar 2008. Begrunnelsen var at det ikke fare for at midler ville bli unndratt.

Advokat Bjørn Stordrange, Knut Anders Opstad, advokat Ian Kenworthy og Harald Norberg

Arrestsaken hadde sammenheng med at det hadde oppstått uklarhet om hvem som var formell eier av produktene som kommunene hadde investert i. Ett av de første spørsmålet som måtte avklares var derfor om kommunene hadde separatistrett til gjenstående beløp på investeringene. Boet engasjerte professorene Rune Sæbø og Viggo Hagstrøm for å utrede dette spørsmålet. Kommunene fikk medhold i sitt syn og fikk utbetalt vel 530 millioner kroner i separatistrett i juli 2008.

Låneavtalene som kommunene hadde inngått etter råd fra Terra Securities og DNB ble av justisdepartementet i januar 2008 vurdert som ulovlige låneavtaler. DNB besluttet i oktober 2008 å terminere avtalene og ba deretter kommunene om umiddelbar innfrielse. I 2009 stevnet DNB syv av kommunene med krav om tilbakebetaling av lånene.

Kommunene engasjerte etter råd fra Lund & Co professorene Viggo Hagstrøm og Hans Petter Graver begge ved UiO, som konkluderte på samme måte som justisdepartementets lovavdeling med at låneavtalene var ulovlige.

Professor i rettsvitenskap Hans Petter Graver til venstre og Viggo Hagstrøm til høyre

Det ble innledet forhandlinger mellom DNB og kommunene, og i disse forhandlingene var banken bistått av advokatfirmaet Hjort ved advokatene Erik Keiserud og Frode Innjord. Etter en rekke forhandlingsmøter ble partene i 2015 enige om et forlik på 650 millioner kroner, hvor DNB frafalt tilbakebetaling av 400 millioner kroner som banken hadde gitt i lån til kommunene.

Kommune Haugesund og Narvik hadde lånoptak i den irske finansieringsbanken Depfa Bank, og den rettslige prosessen om låneavtalene foregikk derfor i London, med QC Ian Milligan som kommunenes advokat. Kommunene fikk medhold i at avtalene var ulovlige, men ikke i full restitusjon – Depfa måtte imidlertid betale tilbake den fortjenesten banken hadde hatt, inkludert renter. I saken vitnet ordfører Petter Steen Jr., økonomisjef Jo Inge Hagland og Gunbjørg Lothe alle fra Haugesund, samt økonomisjef Svein Hestdahl fra Narvik.

Tidligere økonomisjef Gunbjørg Lothe, ordfører Petter Steen jf og økonomisjef Jo Inge Hagland Haugesund kommune utenfor rettslokalene i London under Depfa-saken

Konkursboet besluttet i august 2009 å saksøke utsteder av produktene, Citigroup i USA, som er en av verdens største forretningsbanker. Kommunenes representant i boet deltok ikke i beslutningen, men boet ba kommunene om å delta ved sin side i søksmålet som ble anlagt for domstolene i New York. Boet og kommunene var representert ved advokatfirmaet Kasowitz ved Marc Kasowitz og Michael Fay. Prosessen varte i fire år, med omfattende bevisføring ved blant annet «depositions» - bevisopptak - i Norge, London og USA. Bevisopptakene involverte alle de berørte i Citigroup, Terrameglerne, ordførerne, økonomisjefene og rådmennene i kommunene fra hele perioden hvor investeringene ble gjort.

Konkursboet og kommunenes advokater i USA fra venstre: Advokatene Michael Fay og Marc Kasowitz

Bostyrer advokat Jon Skjørshammer og kommunenes advokat Caroline Lund i New York i 2014.

De rettslige prosessene i Norge ble stilt i bero i påvente av utfallet i Citi-søksmålet. - Prosessen anlagt av DNB ble igangsatt først, og endte som nevnt med et forlik. Deretter fulgte prosessene mot Terra-rådgiverne og selskapets forsikringsselskaper ACE og AIG. I begge forsikringssakene var også Terra-

meglerne Norberg og Opstad og adm.dir i Terra Securities Svein Erik Nordang sentrale parter. Kommunene vant begge forsikrings sakene. Kommunene var representert ved Stein Erik Stinessen, Caroline Lund og Ulf Larsen. ACE var representert ved advokatfirmaet Arntzen de Besche ved advokatene Erling Lunde og Carl Philip Fleischer. Rettsaken gikk over 5 uker i tingretten og 4 uker i lagmannsretten.

Ordfører Asgeir Almås, Hattfjelldal avgir forklaring i Oslo tingrett i ACE-saken, advokat Caroline Lund, Ulf Larsen og Stein Erik Stinessen

I søksmålet mot forsikringsselskapet AIG ble selskapet representert ved advokatfirmaet Wiersholm ved advokatene Hans Kenneth Vigra-Gerhardsen og Morten Nadim. Kommunene vant saken fullt ut og ble tilkjent sakens omkostninger, men saken ble anket til Borgarting lagmannsrett. Før det kom til hovedforhandling ble det den 28. juni 2019 inngått rettsforlik mellom AIG og de åtte kommunene som hadde vært involvert i Terra-saken. AIG aksepterte å betale kommunene 77,5 millioner kroner som endelig oppgjør for tidligere adm. dir Svein Nordang i Terra Securities' erstatningsansvar overfor Hattfjelldal kommune for det tap kommunen var påført som følge av Terras rådgivning. AIG hadde forsikret styrets og ledelsens ansvar.

Med rettsforliket ble det satt sluttstrek for kommunenes arbeid med å inndekke tapet de var påført som følge av Terras rådgivning i tiden 2001-2007.

Forlik 28. juni 2019 satte sluttstrek for Terra-søksmålene. Fra venstre Stian Skjærvik, rådmann i Hattfjelldal, advokatene Ulf Larsen, Stein Erik Stinessen, Caroline Lund, Lund & Co og ordfører Harald Lie i Hattfjelldal

I arbeidet er det gjennomgått mer enn 100 000 sider med dokumenter, som fylte et stort rom i firmaets lokaler, og et betydelig antall arbeidstimer.

Terra-rommet med Terradokumenter i Lund & Cos lokaler. Advokatene Caroline Lund, Stein Erik Stinessen og Ulf Larsen.

Terra-saken i et nøtteskall

Professor Viggo Hagstrøm oppsummerte Terrasakens bakgrunn instruktivt i sin artikkel i festskrivet til den finske professoren Toma Welamson:

Innledningsvis skal det trekkes opp et dramatisk bakteppe: Åtte norske kommuner (de såkalte Terra-kommunene) og DnB NOR Bank ASA (DnB NOR) og Depfa ACS Bank, London (Depfa Bank) har inngått «rentebytteavtaler». Kommunen hadde etter omfattende rådgivning fra Terra Securities ASA (Terra) gått inn på finansielle arrangementer med flere bestanddeler. En del er rentebytteavtaler mellom syv av kommunene og DnB NOR, og mellom to av kommunene og Depfa Bank. (En kommune – Narvik – har inngått avtale både med DnB NOR og Depfa Bank.) Ved disse avtalene ble det utbetalt kontantbeløp fra begge banker. Den utbetaling som fant sted, skulle kommunene etter opprinnelig modell betale for med faste halvårlige beløp over en tiårsperiode. Tilbakebetalingene var kalkulert ut fra det beløp som var utbetalt av bankene tillagt en avtalt rente. Kommunaldepartementet hadde feilaktig i brev av 20. september 2002 til Vik kommune (se 2.3, petitavsnittet) antatt at arrangementet ikke var lån; brevet ble senere brukt av Terra overfor samtlige kommuner i Terras forsøk på å gjøre forretninger for seg. Utbetalingen fra bankene som ikke var rådgivere for kommunene, bare långivere, var grunnlaget for den annen bestanddel i arrangementet, ved at pengene ble benyttet til plassering i diverse finansielle instrumenter. Dette investeringsformålet var kjent for bankene. Investeringene har vært sterkt tapsbringende, særlig fordi midler ble relassert i det amerikanske verdipapirmarkedet. Styret i Terra begjærte 28. november 2007 oppbud under henvisning til at selskapets uforsvarlige rådgivning overfor kommunene hadde påført selskapet et erstatningsansvar på 4–500 millioner kroner. Det finansielle grunnlaget for hele nevnte arrangement var kommunenes fremtidige inntekter fra salg av konsesjonskraft, konsesjonsavgifter, eiendomsskatt, leieinntekter og utbytter fra aksjeselskap m.m. Kontantutbetalingen fra bankene skulle tilsvare beregnet nåverdi av disse inntektene i utgangspunktet over en 10 års periode, som så ble «omstrukturert» på kommunenes side.

En avgjørende forutsetning for at det i det hele tatt kunne bli en «Terra-sak» var Kommunaldepartementets uriktige vurdering av Terras forretningsmodell i forhold til kommuneloven § 50 i det såkalte «Vik-brevet» fra september 2002. Bestemmelsen inneholder strenge restriksjoner på kommuners låneopptak. Departementet konkluderte likevel med at Terras konstruksjon med å omgjøre kommunenes fremtidige inntektsstrømmer til såkalte rentebytteavtaler ikke var å anse som lån. Resultatet var dermed at Terras forretningsmodell gikk klar av disse restriksjonene.

Terra og Terras advokater benyttet departementets Vik-brev aktivt i markedsføringen overfor kommunene. Uten de midler som ble stilt til kommunenes rådighet fra bankene, og som Justisdepartementets lovavdeling senere konkluderte med at i realiteten var ulovlige lån, ville kommunene aldri hatt midler som kunne plasseres i de strukturerte finansielle produkter som Terra anbefalte kommunen å plassere lånene i. Betydningen av at det var opptatt lån i strid med forbudet i kommuneloven § 50 – og rettsvirkningene av dette – fikk sentral betydning i en rekke av de tvistene som oppsto i kjølvannet av konkursen.

Den ene hovedpilaren i kommunenes arbeid ble derfor konsentrert om de *låneopptakene* som ble gjort etter råd fra Terra og som bankene medvirket til. Et hovedspørsmål var om og i tilfelle på hvilket

rettsgrunnlag den store gjelden som var påført kommunene kunne reduseres og om noen andre enn kommunene kunne holdes ansvarlig.

Den andre hovedpilaren gjaldt de plasseringer som Terra anbefalte kommunene å gjøre, både initielt og gjennom utallige såkalte restruktureringer. Hadde kommunene fått korrekt informasjon om kvaliteten, egenskapene, risikograd og risikoprofil mv. på de finansielle produkter de ble anbefalt å plassere sine midler i? Forsto Terra selv disse produktenes egenskaper? Og hvordan stilte konkursboet seg til selskapets rådgivning og kontraktsmotparter?

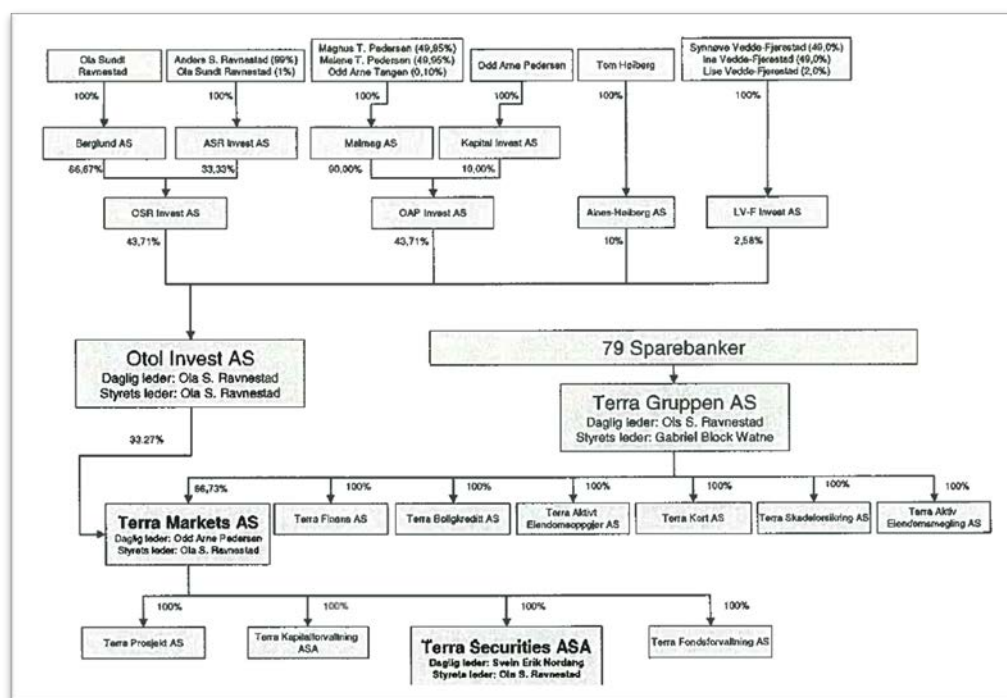
Terra Securities hadde ordinære forsikringsordninger for sine ansatte, styret og ledelsen. I lys av at styret hadde begrunnet sin oppbudsbegjæring med et antatt ansvar for erstatningsbetingende rådgivning overfor kommunene, var det nærliggende å undersøke nærmere om denne rådgivningen var underlagt forsikringsdekning. – Forsikringsspørsmålene viste seg å bli *den tredje hovedpilaren* i arbeidet.

Del II

Terras forretningskonsept

Terra Securities ASA var 100 % eid av Terra Markets AS som igjen var eid med 66,73 % av Terra-Gruppen AS. Den resterende delen ble eid av investeringselskapene til ledende personer i Terra-Gruppen. Terra-Gruppen AS var eid av 79 sparebanker, se figuren nedenfor.

Det har tradisjonelt vært tette bånd mellom sparebankene og kommunene, og Terra brukte sparebankenes eierskap aktivt i sin markedsføring av sitt forretningskonsept overfor kommunene.

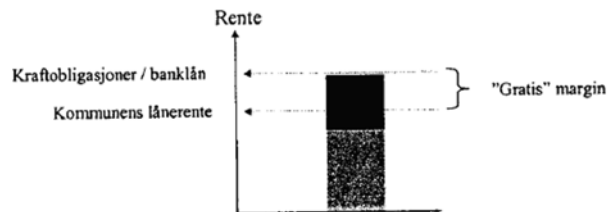
Terra hadde konsesjon til å yte investeringstjenester i henhold til verdipapirhandelloven av 1997, og hadde spesialisert seg på kunder i offentlig sektor. Fra 2001 arbeidet Terra med en modell for å utnytte fremtidige løpende inntekter i kommunene fra blant annet salg av konsesjonskraft, konsesjonsavgift og aksjeutbytte fra kraftselskap - til plasseringer i finansmarkedet, som skulle gi en sikrere avkastning. Ideen var videre å ta opp lån som skulle kunne tilbakebetales med de fremtidige løpende inntektene og deretter investere dette lånebeløpet i finansmarkedet. Merverdien skulle ligge i renteforskjellen som følger av at kommuner fikk lån på gunstige betingelser.

Denne forretningsideen ble markedsført til en rekke norske kommuner. I tillegg til de åtte kommunene ble de samme amerikanske strukturerte produktene solgt til pensjonskasser og andre langsiktige investorer.

Terra krevde av kommunene at det ble inngått konfidensialitetsavtale, og det ble avholdt flere møter for innsalg av forretningsideen. Fra Terra ble dette håndtert fra avdelingen for finansielle strukturer med meglerne Harald Norberg og Knut Anders Opstad. Terras forretningsmodell ble presentert slik overfor kommunene:

Forvaltning av nåverdi

- Terra Fonds frigjør penger til kommunene til en rente på eks. 7,0% (nåverdi)
  - Terra Fonds plasserer avsetning til kommunene til eks. 8,0% (obligasjoner)
- > Kommunene tjener da 1,0% i årlig ekstra margin tilsvarende eks. 1.000.000 NOK pr 100 MNOK i frigjort nåverdi.

TERRA

11

Terra definerte selv at kommunelovens § 50, som setter klare begrensninger for til hvilke formål kommunene kan ta opp lån, var en utfordring for forretningskonseptet. Låneopptak for *plassering i finansielle produkter* er ikke et lovlig låneformål.

Spørsmålet for Terra var hvordan forretningskonseptet kunne modelleres for å komme «rundt» kommunelovens § 50.

I tillegg setter kommuneloven § 52 begrensninger for kommunenes finansforvaltning. I bestemmelsen heter det at «Kommuner ... skal forvalte sine midler slik at tilfredsstillende avkastning kan oppnås, uten at det innebærer vesentlig finansiell risiko ...».

Terra mente dette tilsa at selskapet måtte ha hånd om det hele, dvs både lånesiden og plasseringssiden.

«Vik-brevet» - Kommunaldepartementets godkjenning av forretningskonseptet som ikke stridende mot kommuneloven § 50 om låneopptak

De første rentebytteavtalene ble fremforhandlet av Terra i 2001 mellom DnB Markets og kommunene Vik og Bremanger.

Rentebytteavtalene var utformet slik at plikten til å tilbakebetale nåverdien var uavhengig av kommunenes faktiske inntektsstrømmer fra konsesjonskraften og av utviklingen på de finansielle instrumentene nåverdiene skulle investeres i. Som DNB Markets³ skrev i et internt notat 11. mai 2001⁴ i tilknytning til kommuneloven § 50, var de fremtidige inntektene kommunens risiko, «*mens swap'en ubønhørlig skal tilbakebetales DNB Markets hvert år*».

³ Terra Securities forgjenger

⁴ Dette interne notatet ble kjent for kommunene først i forbindelse med DNBs søksmål mot syv av kommunene.

Til tross for denne interne vurderingen, mente Terra likevel at konstruksjonen kunne anses som en rentebytteavtale. I et internt notat 15. oktober 2001⁵ fremhevet Are Ropphaugen i Terra betydningen av at rentebytteavtalen ble knyttet opp til kommunens løpende inntekter fra konsesjonskraften:

Uansett er det klart at en ren nullkupongswap som ikke er knyttet opp mot en underliggende kontantstrøm vil være i strid med denne bestemmelsen - fordi den i så fall må oppfattes som et rent låneopptak.

Disse interne vurderingene ble ikke meddelt kommunene. Kommunerevisoren i Vik kommune, Ingard Linde tok likevel forbehold ved revisjon av kommunens regnskap for 2001. I revisjonsmeldingen 31. mai 2002 skrev han følgende:

I samband med omstruktureringa av konsesjonskrafta, har kommunen inngått ein avtale som sikrar prisen på konsesjonskrafta i 10 år framover. Dette gjev ein årleg utbetaling på kr 9.750.500. Desse pengane har kommunen gjennom ein «rentebytteavtale» med DnB Markets avtalt å betala inn til dei mot ein eingongsutbetaling på kr 69.211.000. Eingongsutbetalinga har kommunen gjennom forvaltar plassert i obligasjonar, og også aksjer frå 2002. Vi meiner at rentebytteavtalen må likestillast med lån, og etter kommunelova § 50 er det ikkje høve til å låna til kjøp av aksjar og obligasjonar. Vi tek derfor atterhald om rentebytteavtalen er lovleg.

Foto Oddleiv Apneseth. Ingar Linde, kommunerevisor i Vik i 2002.

Vik kommune tilskrev 7. juni 2002 Fylkesmannen i Sogn og Fjordane om årsregnskapet for 2001. Fylkesmannen fant spørsmålet om låneopptak så vidt prinsipielt, at det ble forelagt Kommunal- og regionaldepartementet. Vedlagt fylkesmannens brev til departementet fulgte dokumentasjonen med brev fra Terra av 6. juni 2002 og betenkning fra Terras advokat i advokatfirmaet Wiersholm datert 14. juni 2002.

I brevet datert 6. juni 2002 til Vik kommune argumenterte Harald Norberg, som da var ansatt i Terra Kapitalforvaltning ASA, for at rentebytteavtalen innebar et «finansielt salg» av konsesjonskraften. I brevet står det blant annet:

---

⁵ Også dette notatet ble først kjent for kommunene etter konkursen i Terra.

Ad. finansielt salg av konsesjonskraft for Vik kommune

... Bytte av kontantstrømmen i en nåverdi gjennom en nullkupongswap innebærer at kommunen bytter en rekke kontantstrømmer fra konsesjonskraften med én kontantstrøm fra en aktør i finansmarkedet (tilsvarende nåverdien av konsesjonskraften for perioden). Dette har samme økonomiske virkning som salg av rettigheten, men med den forskjell at rettigheten nå beholdes hos kommunen.

I det vedtak som Vik kommune har fattet går det klart og tydelig fram at salget av kontantstrømmen til DnB er betinget av sikringen av kraftprisen over 10 år. Det er fullt samsvar mellom disse kontantstrømmene. Så lenge dette er en klar forutsetning for hele modellen har en lagt til grunn at de bestemmelser som er relevante å forholde seg til i kommuneloven er § 54 [overdragelse av krav på skatter og avgifter] samt § 59a [statlig kontroll og godkjenning av økonomiske forpliktelser].

Denne fremstillingen var misvisende. Rentebytteavtalene som Terra på vegne av kommunene hadde fremforhandlet med DnB innebar verken «salg» eller «bytte» av konsesjonskraft eller tilsvarende kontantstrømmer. Alle kontantstrømmene som dannet grunnlag for nåverdiberegningen, fortsatte å gå direkte inn i kommunekassene. Det skjedde følgelig ingen overdragelse av kravene til - ei heller noen praktisk skjerming/øremerking av disse kontantstrømmene. Meningen var tvert imot at bankens utbetaling av nåverdien skulle tilbakebetales gjennom de etterfølgende finansielle plasseringene. Kommunenes løpende inntekter fra konsesjonskraften ble kun benyttet som et *beregningsgrunnlag* for størrelsen på bankens engangsutbetaling.

I betenkningen 14. juni 2002, som Terra hadde innhentet om lovligheten av sitt forretningskonsept, konkluderte Advokatfirmaet Wiersholm AS med at den skisserte transaksjon innebar «*en avhending av konsesjonskraft mot kontant oppgjør*», og følgelig ikke kunne betraktes som et lån. Om hensynene bak kommunelovens § 50 står det blant annet følgende i Wiersholms utredning:

Transaksjonen i vårt tilfelle innebærer ikke at det vil oppstå noen udekket betalingsplikt som kan gå ut over fremtidig tjenestetilbud eller medføre belastning for fremtidige generasjoner.

... Ettersom pengestrømmen til forvalteren [banken] kommer direkte fra kraftkontrakten er det liten fare for at kommunene må betale noe som helst. Det er da ikke naturlig å si at transaksjonen er en avtale som kan påføre kommunen utgifter.

Tilsvarende formuleringer ble deretter benyttet i Kommunal- og regionaldepartementets svarbrev 20. september 2002 (som senere omtales som «Vik-brevet»). Etter å ha konstatert at avtalen med DnB har «*dei same økonomiske realitetane som eit lån ved at Vik kommune mottok ei eingongsutbetaling i dag mot å betale ein årleg sum dei neste åra*», uttalte departementet:

Kommunelova § 50 inneheld reglar om kva føremål kommunane kan ta opp lån til. Desse reglane har si bakgrunn i det finansielle ansvarsprinsipp og omsynet til at kommunane må holde eit aktivitetsnivå som er tilpassa inntektene på lang sikt. Avtalen mellom Vik kommune og DnB Markets er del av ein større struktur med

føremål å auka avkastninga fra konsesjonskrafta, og gir kommunen ei eingongsutbetaling mot ei underliggende kontantstrøm som er knytta til konsesjonskraft. Avtalen inneber i så måte inga udekka betalingsplikt i framtida der kommunen, som ved lån, må dekke renter og avdrag med inntekter som elles kunne vert nytta til produksjon av tenester. Departementet finn at avtalen mellom Vik kommune og DnB Markets ikkje kan likestillast med lån. (vår understrekning)

Det er høyst uklart hvilke forutsetninger som ble lagt til grunn av departementet i Vik-brevet. Trodde departementet at det dreide seg om et salg/bytte av kontantstrømmer i juridisk forstand, eller la departementet til grunn at kommunen rent faktisk skulle skjerme/øremerke inntektsstrømmene til nedbetaling av nåverdien? En avgjørende forutsetning for departementets konklusjon synes uansett å ha vært at avtalen ikke innebar «udekka betalingsplikt i framtida». Dette må forstås slik at rentebytteavtalen ikke skulle måtte finansieres ved hjelp av midler fra andre inntektskilder enn konsesjonskraften.

Etter konkursen i Terra fikk Riksrevisjonen i oppgave å granske Kommunal og regionaldepartementets saksbehandling av spørsmålet om rentebytteavtalene var å anse som lån. I Riksrevisjonens dokument 3:11 (2007-2008) om undersøkning av behandling og oppfølging av Vik-brevet heter det på side 48:

Da departementet gjekk gjennom saksopplysningane i 2006, oppdaga det sjølv at berre 31 mill. kroner av lånekostnadene på 102 mill. kroner var dekte inn av nettokonsesjonskraftinntekter. Eit av dei viktigaste argumenta i Vik-brevet, nemlig at avtalen ikkje innebar ei udekka betalingsplikt, viste seg ikkje å vere rett.

Departementet hadde med andre ord oversett at kommunene må betale for konsesjonskraften og at løpende netto konsesjonskraftinntekter ikke var tilstrekkelig til å nedbetale nåverdien av fremtidige brutto konsesjonskraftinntekter.

Forutsetningen om at de løpende inntektene fra konsesjonskraften skulle brukes til å nedbetale nåverdien, sviktet ytterligere ved at nedbetalingen etter anbefaling fra Terra senere gikk over fra en amortiserende struktur til en «bulletstruktur». Under bulletstrukturen skulle nedbetalingen av selve hovedstolen først skje på slutten av avtaleperioden - et tidspunkt som ble tilpasset forfallstidspunktene i de nye finansielle produktene som Terra anbefalte. Den omstendighet at de løpende inntektene gikk direkte til kommunekassen uten skjerming/øremerking, gjorde i praksis den fremtidige nedbetalingen av nåverdien avhengig av de påfølgende investeringene. Jo mer risikofulle disse investeringene var, jo større var muligheten for at det skulle oppstå en udekket betalingsplikt i fremtiden.

Vik-brevet ble senere lagt til grunn og omtalt i Kommunal- og regionaldepartementets rundskriv H-15/03, noe som bekreftet ytterligere departementets godkjenning av konseptet «rentebytteavtaler» som lovlig etter kommunelovens regler.

I tiden fra mai 2001 til mai 2006 ble det på Terras initiativ og anbefaling inngått og reforhandlet rentebytteavtaler mellom bankene og de åtte Terra-kommunene. Terra benyttet Vik-brevet og rundskriv H-15/03 aktivt overfor andre kommuner som en bekreftelse på at ordningen var lovlig.

Det fremgår av Riksrevisjonens undersøkelse at departementet fastholdt sin tolkning av kommuneloven § 50 også i senere svar på til dels kritiske henvendelser fra flere kommuner og fylkesmenn. Videre fremgår det av undersøkelsen side 46 flg. at kommunerevisoren i Vik kommune i revisjonsmeldingen for 2006 på ny tok opp forholdet til kommuneloven § 50 etter at rentebytteavtalene gikk over til å ha bulletstruktur.

Etter konkursen ble spørsmålet på ny lagt frem for Kommunal- og regionaldepartementet, som i desember 2007 ba Justisdepartementets lovavdeling vurdere riktigheten av konklusjonen i Vik-brevet. Lovavdelingen uttalte i brev 28. januar 2008 at rentebytteavtalen var et lån, og avsluttet slik:

Det sentrale i begrepet «lån» er forpliktelsen til å tilbakebetale det som er lånt. Denne forpliktelsen påhvilde kommunen. Bare dersom denne forpliktelsen hadde vært knyttet til om kraftkjøperne faktisk betalte eller til utviklingen i pengeplasseringen, kunne det vært aktuelt å vurdere å betrakte utbetalingen fra DnB Markets som noe annet enn «lån».

Lovavdelingens syn er senere lagt til grunn av Kommunal- og regionaldepartementet. Lovavdelingens uttalelse er kort og konsis og det er fristende å minne om det engelske ordtaket om at «*If it looks like a dog, walks like a dog and barks like a dog, it's a dog*».

Til tross for lovavdelingens klare konklusjon i 2008 og Riksrevisjonens rapport fastholdt både DNB og forsikringsselskapene at rentebytteavtalene ikke var å anse som lån. I rettssaken mot forsikringsselskapet ACE uttalte dommer Elisabeth Arntzen i Oslo tingretts dom (TOSLO-2009-68237-2) fra 2015 følgende om denne anførselen fra ACE og Terras håndtering av spørsmålet overfor kommunene:

Retten mener Terra - senest i forbindelse med overgangen til rentebytteavtale med bulletstruktur - burde ha gjort kommunen oppmerksom på den usikkerheten som forelå med hensyn til Vik-brevets forutsetninger. Flere av Terras samarbeidspartnere reiste spørsmål om lovligheten av både de opprinnelige og de nye rentebytteavtalene. Kredittkomiteen i Depfa Bank avslo høsten 2003 først å opprette kredittlinje for Haugesund kommune under henvisning til juridisk risiko. Under den senere kredittbehandlingen av Hattfjelldal kommune ultimo 2004, stilte Nordea Markets krav om fylkesmannens eller departementets bekreftelse på at rentebytteavtalene med bulletstruktur ikke krevde offentlig godkjenning. Også advokatfirmaet Wikborg, Rein & Co hadde - som nevnt ovenfor - sagt seg uenig i Vik-brevets lovforståelse. Til tross for den rettslige usikkerheten som forelå, tok ikke Terra initiativ til at spørsmålet om bulletstrukturens lovlighet ble tatt opp med offentlige myndigheter. Terra unnlot dessuten å gjøre kommunen oppmerksom på at forholdet til kommuneloven § 50 ikke var avklart for så vidt gjaldt rentebytteavtaler med bulletstruktur.

Kommunalminister i 2002 da departementet forfattet Vikbrevet var Erna Solberg. Hun har senere beklaget departementets saksbehandling av problemstillingen overfor kommunene.

Ber om orsaking for "Vik-brevet"

Erna Solberg orsakar den juridiske vurderinga dei gjorde då dei i 2002 gav Vik grønt lys til å investere framtidige inntekter.

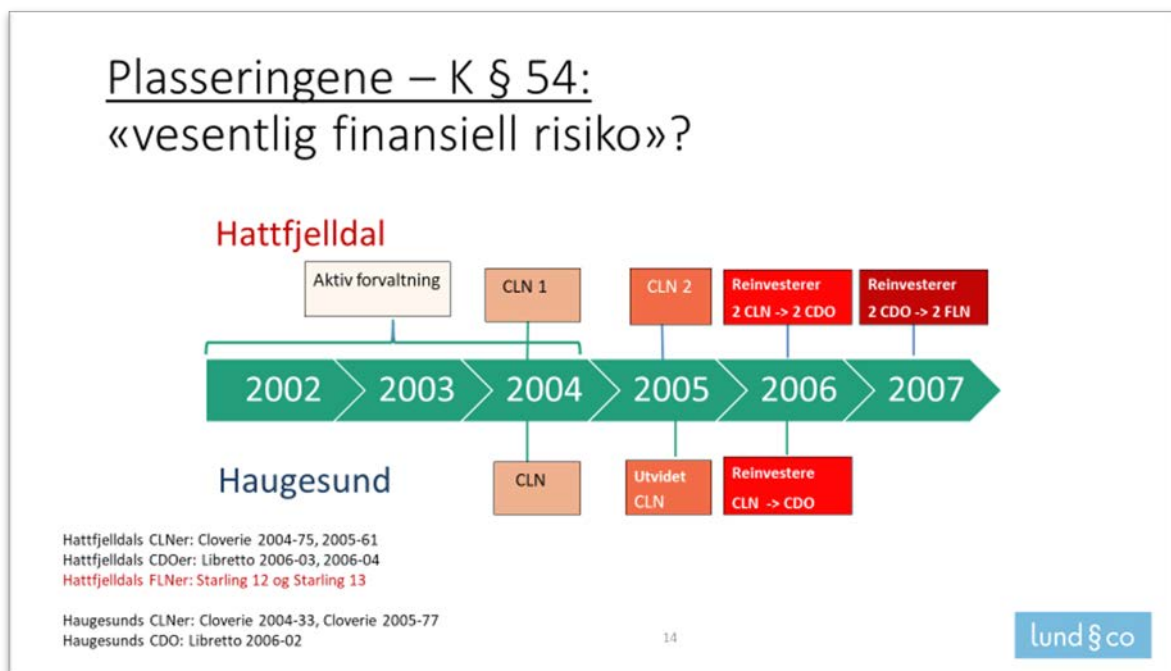

Terras råd om plasseringen av lånene i verdipapirer

I det alt vesentlige var det de to Terra-meglerne Harald Norberg og Knut Anders Opstad som ga råd til kommunene, både om lånopptakene og om plasseringene. Kommunene som var først ute, ble fra starten anbefalt å kjøpe enkeltstående obligasjoner gjennom selskapet Terra Kapitalforvaltning ASA. Da det oppsto problemer med å synkronisere innteksstrømmene med løpetiden og renteberegningene på investeringene, tok imidlertid Terra-rådgiverne i 2004 initiativ til at kommunene i stedet skulle investere i ulike strukturerte finansielle produkter kalt Credit Link Notes (CLN). Selgeren av produktene var det amerikanske finansforetaket Citigroup Inc (heretter Citigroup eller Citibank).

Allerede i 2005 tok Terra igjen initiativ til at kommunene skulle endre plasseringene ved å kjøpe nye produkter. Motivasjonen hos Terra synes å ha vært økt provisjon og for å få inndekning av en lavere avkastning til kommunene enn beregnet. Dette ble imidlertid ikke formidlet til kommunene.

I 2006 – etter at de to meglerne hadde vært i USA, anbefalte Terra kommunene å bytte investeringene i såkalte CDOer. I Terras anbefaling av plasseringer og omplasseringer i kommunene Haugesund og Hattfjelldal kan illustreres slik:

Som det fremgår satt Haugesund i 2007 i en CDO, kalt Libretto 2006-02⁶, mens Hattfjelldal satt i to FLN'ener, kalt Starling 12 og 13⁷. Investeringen i FLN'ene – som Terra tok initiativet til overfor Nordlandskommunene - ble gjort i månedsskiftet juni/juli 2007 og ble presentert som plasseringer i «Kommunefond i USA», dvs i et fond som kjøpte amerikanske kommunelån. FLN'ene skulle være meget sikre plasseringer med lav risiko.

Allerede i begynnelsen av august 2007 var imidlertid verdiene falt så mye at produktene hadde nådd såkalt triggernivå, nivået for tvangsoppløsning. Plasseringene viste seg med andre ord å være noe helt

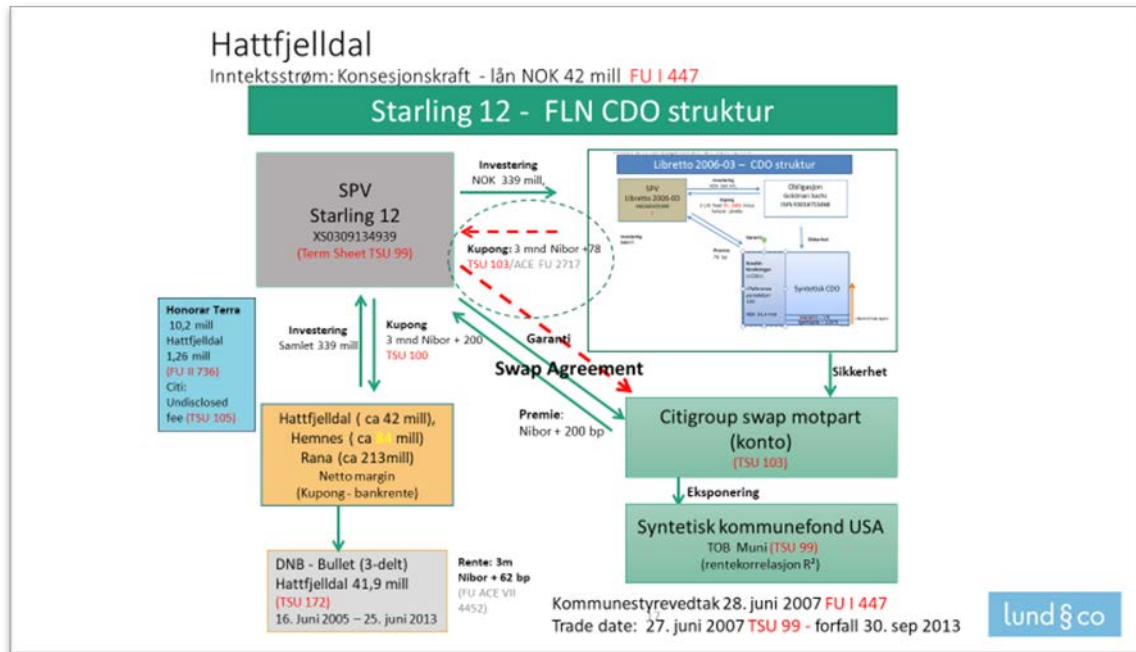
⁶ Collateralized Debt Obligation (CDO).

⁷ Fund Linked Note (FLN).

annet enn det kommunene var forespeilet, og var i realiteten svært risikofylte, komplekse og uoversiktlige syntetiske og illikvide produkter.

Under de etterfølgende rettssakene ble FLN'ene, med hjelp fra kommunenes finansielle rådgivere i Pareto og Gabler, illustrert slik:

Som det fremgår ble de forutgående CDO'ene stilt som sikkerhet for Kommunefondet (TOB Muni) som ikke var et reelt, men et syntetisk fond.

Journalist Terje Erikstad i Dagens Næringsliv beskriver i en artikkel 2. mai 2009 de siste plasseringene i de amerikanske kommunefondene Terra anbefalte kommunene som «En syntetisk katastrofe»:

Terra-kommunene forvillet seg inn i en finansiell skyggeverden. Intetanende inngikk kommunene kompliserte veddemål mot de mest avanserte aktørene i verden. Risikoen var enorm.

Kommunene ble ikke gjort kjent med risikoen og kompleksiteten i de nye produktene, ei heller at det ikke var reelle fond. Tvert imot argumenterte Terra for at de nye produktene innebar mindre risiko for kommunene.

Krav om innbetaling av tilleggssikkerhet – august 2007

Fra sensommeren 2007 var det tiltagende uro i finansmarkedet i USA. Allerede i august 2007 ble Nordlandskommunene varslet av Terra om at det som følge av markedsuro hadde vært et verdifall i FLN'ene som var kjøpt en drøy måned tidligere. Terra opplyste videre at dersom kommunene ikke innbetalte tilleggssikkerhet ville Citibank benytte seg av retten til å tvangsoppløse plasseringene («triggerbestemmelser»), noe som ifølge Terra ville medføre at om lag halvparten av verdiene ville gå tapt.

Disse opplysningene ble mottatt med vantro av kommunene, som hadde fått forsikringer om at det var tale om trygge plasseringer med meget lav risiko, og plasseringer som ikke var eksponert for noen

kursrisiko. At Citibank skulle ha rett til å tvangsoppløse plasseringene, var kommunene ikke informert om.

Tidligere rådmann Odd Dale i Hattfjelldal kommunen tilskrev Terra allerede 27. august 2007 og krevde at Terra tok ansvar. Odd Dales e-post til Norberg og Opstad oppsummerer hvordan kommunene reagerte på kravet om tilleggsinnbetalinger:

Jeg mener Terra må ta ansvar for at Hattfjelldal kommune er havnet i denne for oss uforutsigbare situasjonen. Vi har helt fra starten av vårt samarbeid klart signalisert at vi ikke er villig til å gå inn på noen strukturer som innebærer slik kursrisiko. Norberg & Opstad har også vært fullstendig klar over at Hattfjelldal kommune mangler spesialkompetanse på området, og er avhengig av profesjonaliteten hos Terra når det gjelder å redegjøre for risiko/sikkerhet for strukturer/instrumenter. Så blir det vår sak å velge. Når så Terra senest i telefonmøte med formannskapet i Hattfjelldal unnlater å informere om, og også på spørsmål fra formannskapet benekter at det er kursrisiko, så må informasjonen være gitt mot bedre vitende/kompetanse i Terra. Signalene fra Terra til rådmannen har også vært at det her ikke er kursrisiko, men at risikoen består i at en/ flere utstedere av obligasjoner ikke kan gjøre opp for seg. Kursrisiko har aldri vært nevnt, ut over at dersom vi selv velger å trekke oss ut, vil vi få kursrisiko. Men her blir vi nå truet med tvangsinnløsning, og det har aldri vært nevnt som en mulighet.

Det var kravet om disse sikkerhetsinnbetalingene og Citigroups rett til på egenhånd å tvangsoppløse plasseringene som gjorde at saken ble kjent for offentligheten. Lokalavisene i Nordland hadde fanget opp saken om sikkerhetsinnbetalinger og i Finansavisen hadde journalist Morten Hofstad begynt å undersøke saken.

Den 31. oktober 2007 hadde Finansavisen et stort oppslag om saken om sikkerhetsinnbetalingene, som preget hele førstesiden:

Kommuner gamblet med arvesølvet og fikk: Sjokkregning på 100 millioner

Kredittilsynets granskning av Terras rådgivning

Kredittilsynet merket seg artikkelen i Finansavisen med de meget dramatiske opplysningene om tapene kommunene var eksponert for. Under henvisning til avisoppslaget sendte Kredittilsynet samme dag 31. oktober brev til Terra med anmodning om en nærmere redegjørelse for bl.a.

... hva slags kontrakter foretakets kunder har inngått, og størrelsen på de inngåtte kontraktene med kategorisering på type kunder. Det bes redegjort for hvilken rolle foretaket har hatt ved inngåelsen av kontraktene og ved gjennomføringen av de omtalte transaksjonene. Det bes redegjort for den informasjon eller råd Terra Securities ASA har gitt dets kunder i denne sammenheng.

Kredittilsynet ba om svar allerede dagen etter, 1. november 2007 innen kl. 12.00, noe som understreket sakens alvorlige karakter.

Terras svar foranlediget mange oppfølgende spørsmål fra Kredittilsynet med anmodning om en rekke ytterligere opplysninger.

Det var en omfattende korrespondanse og kontakt mellom Kredittilsynet og Terra i november 2007. På vegne av kommunene deltok også Lund & Co og Pareto i møter med Kredittilsynet med sikte på å kartlegge sakens faktum og risikoen i plasseringene.

Tilsynet gransker Terra

Kredittilsynets direktør Eirik Bunæs ser på Terras rådgivning til de nordnorske kommunene med lupe.

🕒 Under 1 min Publisert: 20.11.07 – 13.34 Oppdatert: 7 år siden

Oppslag i DN 20. november 2007

I sitt siste brev til Kredittilsynet den 26. november 2007 orienterte Terra Kredittilsynet om tilbudet til Nordlandskommunene, se mer om forhandlingene med kommunene nedenfor. I brevet opplyste Terra bl.a.:

Når det gjelder forholdet til nordlandskommunene tar vi ansvaret for den feilinformasjon som er gjennomført overfor disse. Vi har i dag fremsatt et tilbud til disse kommunene, der vi tilbyr å nullstille kommunenes posisjon til tidspunktet før Libretto- CDOen ble repakket inn i en struktur sammen med eksponering mot den amerikanske kommunelånssektoren, således at Terra tar hele tapet på eksponeringen disse kommunene fikk i kommunelånporteføljen i USA.

I brevet gikk Terras ledelse langt i å legge alt ansvar på de to meglerne, og opplyste bl.a. at Terra hadde «... igangsatt nødvendige prosesser for å fjerne de to aktuelle meglerne fra selskapet. Avdelingen for strukturerte kredittprodukter er nedlagt. Alt salg av strukturerte produkter i selskapet er innstilt i påvente av en fullstendig gjennomgang av rutiner og gjennomføring av salget av disse produktene».

I brevet til Kredittilsynet kom Terra også med en erkjennelse som skulle vise seg å få betydning bl.a. i søksmålet mot AIG om administrerende direktørs ansvar:

Da produktet ble solgt var det ennå ikke innført rutiner hos oss for en juridisk kvalitetskontroll av produktets karakter.

Som det vil bli redegjort nærmere for nedenfor i avsnittet om søksmålet mot AIG la tingretten⁸ til grunn at det var svært klanderverdig av administrerende direktør Nordang å ikke sørge for at det ble etablert rutiner for å sikre at produktenes egnethet for kommunene ble vurdert:

*Nordang etablerte ikke rutiner og retningslinjer for vurdering av produkter kvalitet, avklaring av risiko og egnethet for kunden. Saksøkte har gitt en omfattende og grundig gjennomgang av internrevisjonen og i perioder ekstern revisjon. Retten legger til grunn at den har fungert på de områdene den har arbeidet. **Det er imidlertid ingenting som tyder på at internrevisjonen var ment å foreta en slik egnethetsvurdering av produktene, har oppfattet sitt mandat slik eller har foretatt noen slik vurdering. Nordang har heller ikke forklart at revisjonen gjorde dette.** Hvis slike rutiner eventuelt produktkomiteer var etablert, så ville det kunne hatt betydning for daglig leders subjektive skyld. Når dette ikke er etablert produktkomite, vil daglig leder få en større grad av ansvar for denne kontrollen selv, særlig når daglig leder selv undertegner på avtalen. Nordang kan ikke høres med at han bare var legitimert med fullmakt. Han hadde ansvaret. Bjørge forklarte seg om behovet for slik kvalitetskontroll av andre av produkter før salgsansambefaling, slik at ikke han som daglig leder satt med alt ansvar. Nordang skrev i brev til Kredittilsynet 26. november 2007:*

«Da produktet ble solgt var det ennå ikke innført rutiner hos oss for en juridisk kvalitetskontroll av produktets karakter.»

I avtalen som Nordang underskrev heter det:

“Prior to entering into the Transaction, Terra should determine, without reliance upon CGML or its affiliates, the economic risk and merits, as well as the legal, tax, and accounting characterizations and consequences of the Notes.”

*Det er **subjektivt svært klanderverdig å underskrive en slik avtale uten å være sikker på at det foretatt slik en tilstrekkelig kvalitetskontroll og vurdering av egnethet.** Å overlate hele denne vurderingen til meglerne som oppebar svært store provisjoner, var klanderverdig av Nordang med den kunnskapen han hadde våren 2007. (våre uthevninger)*

Den 27. november 2007 ga Kredittilsynet forhåndsvarsel om tilbakekall av tillatelsene til Terra. I brevet heter det «at også Citigroups presentasjon i likhet med presentasjonen fra Terra Securities ASA fremstår som mangelfull og villedende fordi sentrale elementer som opplysninger om potensielle tilleggsutbetalinger og størrelsen på disse er utelatt.»

Kredittilsynet viser videre til at sentrale dokumenter ble sendt i ettertid, til avtalen mellom Terra og Citigroup og påpekes:

---

⁸ Oslo tingretts dom TOSLO-2016-209552

Kredittilsynet mener at meningsinnholdet i sitatet er utilgjengelig for andre enn personer som i det minste arbeider med slike produkter til daglig. I denne sammenheng viser Kredittilsynet til avtale datert 22. juni 2007 mellom Citigroup og Terra Securities ASA hvor sistnevnte påtar seg plikter i forbindelse med salg av Kommunefondet. Følgende siteres fra Distribution Terms, punkt 2.1: 'The Distributor's role will be to distribute and market such Products to sophisticated institutional investors wishing to invest in such Product(s)'. Den samme angivelse av hvem som skal kunne tilbys produktet fremgår av presentasjonsmaterialet fra Citigroup. Kredittilsynet mener følgelig at det tydelig fremkommer av forutsetningene for videresalget at Terra Securities ASA ikke skal distribuere dette produktet til vanlige investorer som ikke selv kan forventes å ha spesiell kompetanse og erfaring om slike investeringer. ... Kravet om god forretningskikk innebærer at verdipapirforetaket skal sette seg inn i produktets egenskaper for slik å ha den nødvendige kompetanse som danner grunnlaget for at verdipapirforetaket skal kunne gi korrekte og fullstendige opplysninger om risiko forut for kundens investeringsbeslutning og inngåelse av avtale.

Kredittilsynet anser Terra Securities ASAs eget utarbeidede informasjonsmateriale som det avgjørende grunnlaget for kommunenes investeringsbeslutninger. Det forhold at Terra Securities ASA gjennom mange år har vært kommunenes investeringsrådgiver, mener Kredittilsynet har dannet grunnlag for et tillitsforhold som var en medvirkende årsak til at kommunene ikke søkte råd hos andre i tillegg.

... Det tilføyes at kommunene ikke var egnet som målgruppe for det produktet som ble tilbudt kommunene gjennom investering i Kommunefondet. Kommunene har ikke slik kunnskap, erfaring og profesjonalitet i forhold til finansielle investeringer til å foreta selvstendige vurderinger i forhold til produktets beskaffenhet. Produktet var heller ikke i henhold til salgsmaterialet beregnet for denne type kunder. ... Kredittilsynet mener at i lys av sakens alvorlige karakter, omfang og faktisk svekkelse av tilliten til verdipapirmarkedet fra Terra Securities ASAs tillatelse til å yte investeringstjenester vurderes. Det er klart at gjeldende verdipapirhandellov § 9-4 første ledd nr. 4 er oppfylt for tilbakekall av tillatelsene fordi foretaket har foretatt alvorlige og systematiske overtredelser av bestemmelsene for god forretningskikk. Overtredelsene er foretatt systematisk ved at Terra Securities ASA har tilbudt produktet over tid til ulike kunder. Det er følgelig ikke enkeltstående tilfelle. I tillegg mener Kredittilsynet at det er grunnlag for tilbakekall av tillatelsene etter bestemmelsens nr. 5 ved at Terra Securities ASA har gjort seg "skyldig i mislige forhold som gir grunn til å frykte at en fortsettelse av virksomheten kan skade allmenne interesser..".

... Kredittilsynet har gjort en foreløpig vurdering av om pålegg om retting så som utskifting av ledelse og styre i henhold til verdipapirhandelloven § 15-7 er å anse som tilstrekkelig tiltak. Kredittilsynet mener at et slikt tiltak ikke er tilstrekkelig for å gjenopprette tilliten til verdipapirmarkedet, og er heller ikke en adekvat reaksjon i forhold til de alvorlige og systematiske lovovertridelser det her er tale om. Kredittilsynet har i forholdsmessighetsvurderingen tatt hensyn til at Terra Securities ASA har fremmet et tilbud datert 26. november 2007 til kommunene som medfører at Terra Securities ASA overtar kommunenes investeringer i Kommunefondet og bærer risikoen for dette produktet fremover. Terra Securities ASA har videre

informert Kredittilsynet om at det er iverksatt organisatoriske endringer og begrensninger når det gjelder salg av strukturerte produkter som følge av den situasjonen som har oppstått. Kredittilsynet mener at disse tiltak heller ikke er tilstrekkelig til å gjenopprette tilliten til markedet. Hensynet til markedets integritet tilsier derfor vedtak som varslet.

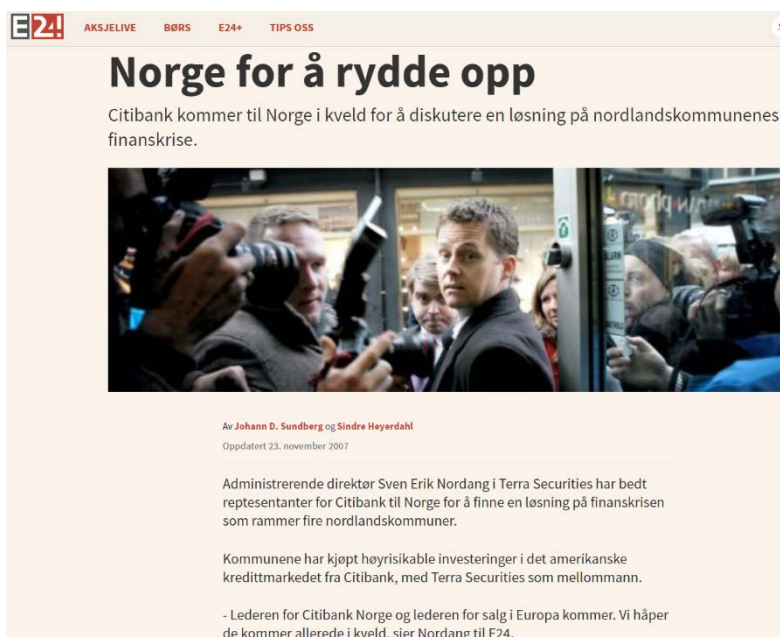
Terras daværende advokat, Knut Bergho i Advokatfirmaet Wiersholm AS, har senere karakterisert Kredittilsynets forhåndsvarsel som «den strengeste foretaksstraffen i norsk verdipapirhistorie».

Forhandlingene mellom Terra og kommunene forut for konkursen

Parallelt med Kredittilsynets undersøkelser ba også kommunene om mer informasjon fra Terra om bakgrunnen for Citigroups krav om tilleggsinnbetalinger. Både før og etter at kommunene engasjerte juridisk og finansielle rådgivere, var det omfattende kontakt og flere møter mellom kommunene og Terra, og det ble varslet at kommunene ville holde Terra ansvarlig for de tap kommunene eventuelt ville bli påført.

Etter intense forhandlinger mellom kommunene og Terra, aksepterte Terra 21. november å innbetale på vegne av kommunene 69 millioner kroner som Citi hadde krevd som sikkerhetsstillelse for ikke å oppløse produktene.

Den 23. november opplyste Nordang at Citi ville komme til Norge.

Finansavisen 21. november og E24 23. november 2007

24. november beklaget Terrasjef Ola Sundt Ravnestad overfor kommunene det inntrufne, og den 26. november 2007 framsatte Terra et forlikstilbud til kommunene Rana, Hattfjelldal, Hemnes og Narvik som innebar at Terra tilbød de fire kommunene å holde dem «skadesløse for tapet som har oppstått som følge av investeringen i den amerikanske kommuneobligasjons-porteføljen forvaltet av Citibank («TOB»)⁹. Frist for å akseptere tilbudet ble satt til kl. 16.00 28. november 2007.

E24 AKSJELIVE BØRS E24+ TIPS OSS Se

Jeg beklager

Men Terra-sjef Ola Sundt Ravnestad innrømmer foreløpig ingen feil.

Av Tor Øyvind Andersen

Terra begjærer seg selv konkurs 28. november 2007

Kl 09.00 den 28 november 2007, før utløpet av kommunenes svarfrist, og før Nordlandskommunene rakk å ta stilling til Terras tilbud, begjærte Terra oppbud.

Oppbudsbegjæringen var begrunnet med sannsynlige erstatningskrav fra flere kommuner som følge av selskapets investeringsrådgivning, og var også foranlediget av Kredittilsynets varsel 27. november 2007 om tilbakekall av Terras konsesjoner.

---

⁹ Se Pressemelding fra Terra-Gruppen 26. november 2007.

Terra-skandalen

Terra-skandalen

Tappet og slått konkurs

De tre siste årene har eierne i Terra Securities tappet selskapet for hver eneste overskuddskrone. Dermed var konkursen et faktum i går.

Av Jo Christian Steigedal og Bjørn Hennings Østvedt
Terra Securities

I dag markerer de 28 selskapskjøperne som har investert i Terra-Gruppen til neste i halvåret for de finansminister Kjetil Halvorsen konkursaktuelle.

Terra-Gruppen må ta ansvar og stå opp for dem som har vært gode investorer gjennom mange år, men som vil bli skadet av et konkursuttvalg.

Hele overskuddet tappet
For om lag 20 millioner kroner har Terra Securities siden oppstart i 2004, til dato, betalt ut i alt 414 millioner kroner til de mange aksjeeiere som har kjøpt aksjer i selskapet på 50 millioner kroner.

De tre siste årene har Terra Securities tappet hele sitt overskudd eller slått oppgjør i konkursen til Terra Markets.

Til sammen er Terra Securities i disse årene tapt for 203 millioner kroner. Dette er et svært godt år for aksjeeiere og selskapskjøper. De har fått 100 millioner kroner.

Den mange aksjeeierne gjør at det etter konkursen er svært vanskelig å finne ut av hva som har skjedd.

Adm. direktør i Sparebankforening Arne Hystad, forsikret tidligere at sparebankene som er Terra-aksje, ville ha penger med å tilføre nødvendige kapital til Terra Securities.

Walter i Terra-Gruppen så det som på gjensidig presisjon. Hystad la ut det ikke blir opplyst om å starte opp en Terra Securities.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Vi er selskapet i offentlig. De må være opplyst, fordi etter dette erklære konkursen. Det er ingen skal kunne bedømme ut om arbeid, så Arne Hystad til Finansavisen i går.

Spill blant bankene
I går var det spill mellom bankene. Norge som hovedstid bankene har fått finansministerens oppfordring og hjelpe konkurser.

Fjerne hentet 200 mill. ut av Terra Securities
Til å ta ut 200 millioner kroner fra bankene som er Terra-aksje, er det et stort spørsmål om de vil gjøre det.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

Terra-Gruppen i Munkedamsveien i Oslo. Bildet er et bilde av Terra Securities i Munkedamsveien i Oslo. Bildet er et bilde av Terra Securities i Munkedamsveien i Oslo.

MOTTAKER: Gabriel Skov, leder av oppkjøper i Terra og administrerende direktør i Kjøp Sparebank. Han er leder av Terra-Gruppen. (Foto: Skjalg)

PAR SVI: Svein Erik Nordberg (t.v.), Harald Nordberg, Knut Arnein Østvedt og de andre Terra-partnerne i forbindelse med oppkjøpet av Terra Securities. (Foto: Trine Ekesteen)

Partnerne må bli opp

I går mistet Terra ansatte jobben og bonusen for 2007. Partnerne risikerer i tillegg en ekstraregning på 500.000.

Arne Hystad
I går har aksjeeierne i Terra Securities mistet jobben og bonusen for 2007. Partnerne risikerer i tillegg en ekstraregning på 500.000.

«Det er klart utvalget fra Kredittilsynet gjør inntrykk, men jeg har ikke tatt endelig stilling til dette. Jeg tror janssen er klar. Terra Securities har gjort over gode. Nå vil jeg ikke bli som konkursen for en økonomi, ordning og rettferdighet på seg.

*Allt inkludert
Avis Mini. Leasing uten bindingsfrist. Den er så billig du vil bli stolt, og trygt til å kjøre på alle veier. Kontakt oss på telefon 66 77 11 00 eller www.avis.no

DRUEN
Har du lyst å bestille julebord? For bestilling ring oss på telefon 22 11 56 72 eller 22 11 56 00 eller send oss en e-post til druen@druen.no

MUNKEDAMSVEFEN
Terra-Gruppen i Munkedamsveien i Oslo. Bildet er et bilde av Terra Securities i Munkedamsveien i Oslo.

Jobben ryker
Bonusen ryker
Regning: 500.000

Partnerne tok 70%
Terra Securities har mistet jobben og bonusen for 2007. Partnerne risikerer i tillegg en ekstraregning på 500.000.

DRUEN
Har du lyst å bestille julebord? For bestilling ring oss på telefon 22 11 56 72 eller 22 11 56 00 eller send oss en e-post til druen@druen.no

DRUEN
Har du lyst å bestille julebord? For bestilling ring oss på telefon 22 11 56 72 eller 22 11 56 00 eller send oss en e-post til druen@druen.no

DRUEN
Har du lyst å bestille julebord? For bestilling ring oss på telefon 22 11 56 72 eller 22 11 56 00 eller send oss en e-post til druen@druen.no

Terra-Gruppen i Munkedamsveien i Oslo. Bildet er et bilde av Terra Securities i Munkedamsveien i Oslo.

Om årsaken til oppbudet heter det i begjæringen av 28. november 2007:

Selskapet har formidlet visse finansielle instrumenter utstedt av ulike single purpose vehicles (såkalte SPV'er) til en rekke kommuner i Norge. Fire av disse kommunene har siden september 2007 fått flere krav fra Citibank om å stille ytterligere garantier for sine forpliktelser under avtalene med Citibank. Avtalene inneholder klausuler som gir Citibank en rett til å selge disse papirene finansielle instrumenter når de faller på et kursnivå under 55 % av pålydende. Citibank har stilt krav til garantier relatert til tilleggsikkerheter som Terra ikke kan oppfylle, med den konsekvens at Citibank har rett til å selge de papirene som kommunene har investert i, noe som vil medføre betydelig tap for kommunene og med overveiende sannsynlighet utløse erstatningskrav mot selskapet.

Videre ble det opplyst at:

Selskapet ble tirsdag 27. november forhåndsvarslet om at Kredittilsynet ville trekke tilbake selskapets konsesjoner. Det ble avvist som en aktuell løsning at selskapets ledelse og styre kunne byttes ut.

Forhåndsvarslet medførte at selskapet ikke lenger forsvarlig kunne opprettholdes sin virksomhet og selskapets styre besluttet derfor at virksomheten skulle stanses med virkning fra 9.00 onsdag 28. november, ettersom virksomheten ikke lenger kunne utføres på en forsvarlig måte i tråd med de krav som følger av relevant lovgivning.

Dette forhåndsvarslet medførte videre at forutsetningene for finansieringen av selskapets tilbud til de fire kommunene falt bort. Dette betyr at selskapet må

påregne et meget omfattende erstatningskrav fra de fire kommunene og andre norske kommuner, potensielt 800-1000 millioner eller mer.

Det er et åpent spørsmål hvor stor del av dette beløpet som vil bli anerkjent i rettsinstanser, men det er realistisk å se for seg et erstatningsansvar som overstiger 400-500 millioner kroner.

På denne bakgrunn la styret til grunn at selskapet var insolvent, idet gjelden inklusive potensielle erstatningskrav ble estimert til 601 millioner kroner, mens aktiva utgjorde ca. 219 millioner kroner.

Oppbudsbegjæringen ble tatt til følge samme dag av Oslo byfogdembete uten innsigelser.

Nødutgang for Terra

Etter at Kredittsynet inndrar Terras meglerkonksjerner, stenges dørene og kommunene sitter igjen med Svarte-Per.

- Terra Securities konkurs
- Adm. direktør går av
- Fondene tvangs selges

Terra-topp får 5,4 mill. i fallskjerm

Kjøp nye Honda Civic nå!
Spar inntil 22.750,-

1.4 Sport (veil. 214.750,-) Kr. 192.000,-
1.8 Sport (veil. 254.750,-) Kr. 232.000,-
1.8 Executive (veil. 279.750,-) Kr. 257.000,-
Hybrid m/automat (veil. 267.500,-) Kr. 244.750,-

Konkursen i Terra skapte en meget uoversiktlig situasjon for kommunene og alle andre kreditorer, samt for boet. For kommunene økte risikoen for tap idet kommunene ikke lenger hadde en antatt solvent motpart å forholde seg til. Som nevnt hadde Terra allerede gått langt i å erkjenne ansvar for kommunenes tap, men med konkursen var dette en mager trøst.

- TA ANSVAR: Kristin Halvorsen sier til VG Nett at Staten ikke være sikkerhet for spekulasjoner. Hun mener Terra-gruppen må ta ansvar. Foto: Camilla Ryste

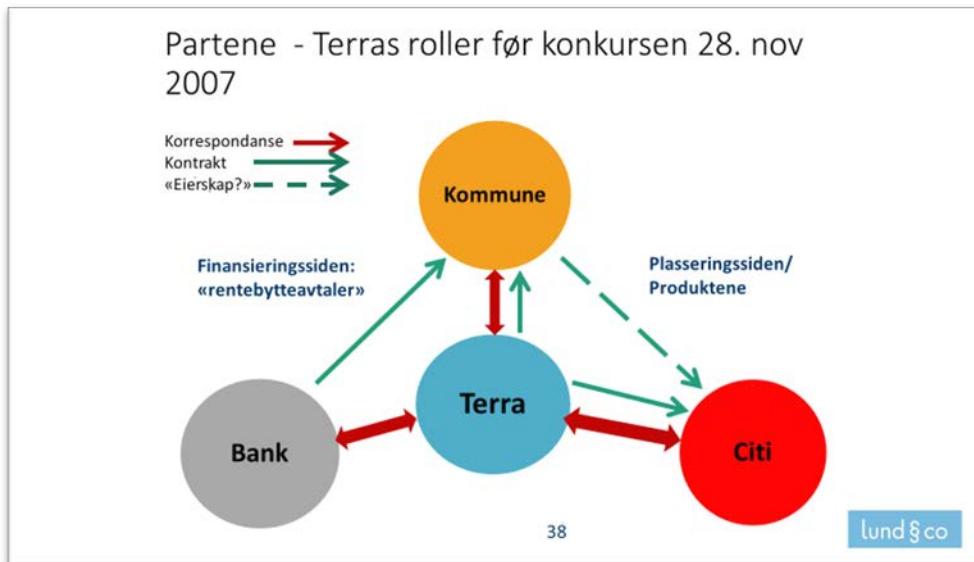
Halvorsen ber Terra om å være med på å dekke tapet

STORTINGET (VG Nett) Finansminister Kristin Halvorsen ber eierne av Terra-Gruppen om å være med og dekke tapet til Nordlands-kommunene.

Av CAMILLA RYSTE
Oppdatert 28. november 2007

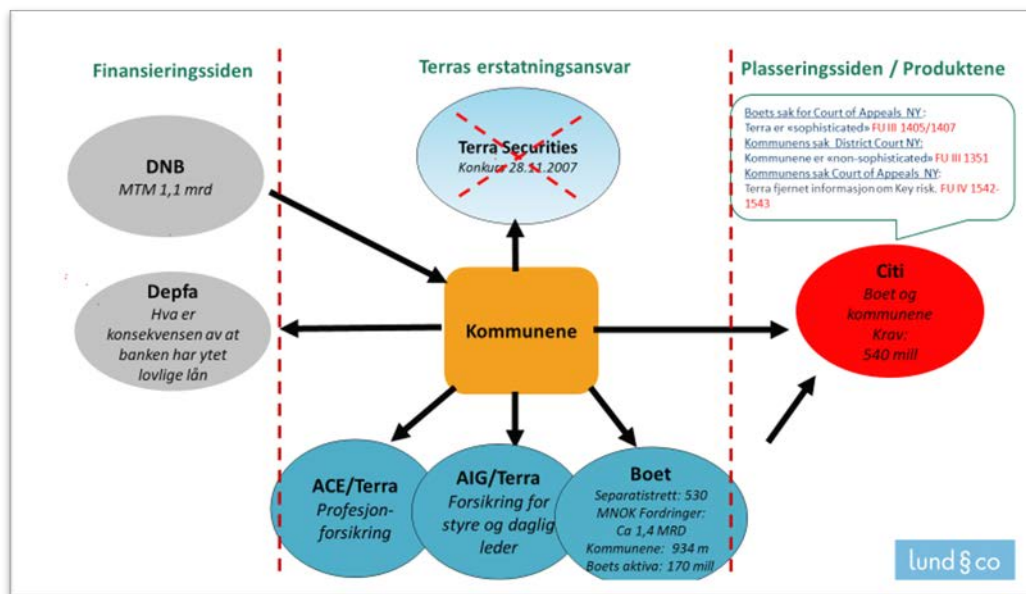
At det også var Terra som hadde håndtert all kontakt med kommunenes motparter både på «finansieringssiden» og på «plasseringssiden» gjorde ikke situasjonen lettere. Selv om det var kommunene som formelt var avtalepart, var det Terra som var navet og som var i besittelse av korrespondansen med Citi og med bankene, hvilket er illustrert nedenfor:

Som figuren viser (de røde pilene) var det Terra som hadde all kontakt og all korrespondanse med bankene om de ulovlige låneavtalene. Dette var i tråd med hvordan Terra i det interne notat fra 15. oktober 2001 (se note 5) hadde oppsummert sin modell. Terra hadde understreket i sitt interne notat at for å unngå at avtalene kom i strid med forbudet mot at kommunen påtok seg vesentlig finansiell risiko, kommuneloven § 52 nr. 3, var det «særdeles viktig at utredning, vedtak og struktur framstilles i en helhet og at hele oppfølgingen i praksis gjøres via Terra».

Kommunenes kontakt med bankene var begrenset til å signere de «rentebytteavtalene» som Terra hadde forhandlet fram med bankene, som ifølge Terra ble gjort etter «anbudskonkurranser». Avtalene med bankene ble inngått med kommunene, men det var ingen kontakt mellom kommunene og bankene. Tilsvarende var all kontakt mellom Citibank og Terra, det var ingen kontakt mellom kommunene og Citi (de røde pilene i figuren ovenfor). Etter konkursen hevdet Citi at de ikke var kjent med at det var kommunene som hadde kjøpt de finansielle produktene. Det ble også inngått kontrakter direkte mellom Terra og Citibank (grønne piler i figuren ovenfor). Etter konkursåpningen opplyste Citi at de kun ville forholde seg til Terra, se den grønne stiplede pilen i figuren ovenfor. Terra hadde overfor Citi bekreftet at det var Terra som var eier av produktene. Dette var medvirkende til at det oppsto spørsmål om kommunenes «separatistrett», se eget avsnitt om dette nedenfor.

Etter at Terra gikk konkurs, kan situasjonen for kommunene illustreres slik:

Som figuren viser, opphørte kontakten mellom Terra på den ene siden og bankene og Citi på den andre siden med konkursen i Terra. Kommunene måtte etter konkursåpningen ta direkte kontakt med bankene og Citi for å få avklart hvilke opplysninger som var formidlet mellom Terra og motpartene for å få kartlagt kommunenes rettslige posisjoner. I tillegg fikk kommunene en «ny tredjepart» å forholde seg til; forsikringselskapene som hadde forsikret ansvaret for Terras ledelse og ansatte.

I forbindelse med at Terra-Gruppen igangsatte en egen granskning¹⁰ av konkursen i Terra, ble det fra enkelte reist spørsmål om det var grunnlag for styrets oppbudsbejæring. Gjennom dokumentfremleggelsen i søksmålet mot Citibank ble vi kjent med at Advokatfirmaet Wiersholm AS v/advokat Knut Bergo hadde gitt en grundig redegjørelse for grunnlaget for Terras erstatningsansvar og hvorfor vilkårene for å begjære Terra konkurs var oppfylt. I et brev¹¹ til Kontrollkomiteen i Terra-Gruppen skrev advokat Bergo:

Våre undersøkelser avdekket at det var begått alvorlige feil med hensyn til hvordan de to meglerne hadde håndtert investeringene i 2007. (...). Det som ble vurdert som mest kritisk og alvorlig, var imidlertid at de to meglerne ga kommunene feil og

¹⁰ Rapport fra Kontrollkomiteens undersøkelser knyttet til konkursen i Terra Securities ASA, datert 27. januar 2010.

¹¹ Brev fra advokat Bergo datert 15. oktober 2009.

utilstrekkelig informasjon om kursrisikoen den seneste investeringen eksponerte kommunene for, spesielt i lys av den såkalte triggermekanismen som medførte at et kurstap under gitte omstendigheter også ville bli realisert før endelig forfall.

... Det mest kritikkverdige var ikke at de to meglerne unnlot å informere om triggermekanismen fordi de ikke anså denne risikoen som vesentlig, slik rapporten velger å presentere dette. Poenget er at de blant annet i e-post hadde benektet at det forelå kursrisiko. For å si det med klartekst: Norberg hadde avvist at det forelå kursrisiko for kommunene; en kursrisiko som nokså snart materialiserte seg og der triggermekanismen medførte at det ble realisert tap for de fire Nordlands-kommunene på 385 millioner kroner.

... Det forhold at Harald Norberg hadde angitt risikoen feil i fullmakten han hadde innhentet, innebar at kommunene fikk et ytterligere (og sterkt) rettslig grunnlag for å lempe dette tapet over på meglerforetaket, utover den feilinformasjon som lå i e-postene. Kommunene kunne anføre at Terra Securities ASA hadde gått utover sine fullmakter, da meglerne på deres vegne kjøpte papirer med kursrisiko som lå utenfor hva fullmakten hjemlet. (...)

... Vi trakk vår konklusjon om et sannsynlig erstatningsansvar før Kredittilsynet konkluderte med at det forelå alvorlige brudd på god forretningsskikk i sitt forhåndsvarsel. (...)

Det er ikke lett å argumentere overfor en dommer med at det ikke er begått erstatningsbetingende feil, når Kredittilsynet anfører at det er begått grove brudd på god forretningsskikk og reagerer med den strengeste foretaksstraffen i norsk verdipapirhistorie.

Bergos vurderinger i brevet til Terra-Gruppens granskingsutvalg ble svært nyttige i søksmålene både om de to meglernes erstatningsansvar og i saken om ledelsens ansvar. Opplysningene var også av stor verdi i dialogen med konkursboet om grunnlaget for Terras erstatningsansvar. Med erkjennelsen av Terras erstatningsansvar fra Terras egen advokat, og opplysningene om grunnlaget for denne erkjennelsen, ville det være vanskeligere for boet å argumentere mot at Terra var ansvarlig.

Interne granskninger og fylkesmennenes lovlighetskontroll av kommunenes saksbehandling

I kjølvannet av konkursen i Terra ble det igangsatt en rekke granskninger også av kommunenes saksbehandling.

Fylkesmennene foretok en lovlighetskontroll av de plasseringer kommunene hadde foretatt etter råd fra Terra, og fikk bistand fra Kommunalbanken.

Rapportene fra fylkesmennene og Kommunalbanken forelå ved årsskiftet 2007/2008: Gitt resultatet og de tapene som hadde oppstått, ble konklusjonen som forventet: kommunenes vedtak om plassering i ulike finansielle strukturer i perioden 2004-2007 var i strid med kommunelovens regler om forbud mot å pådra kommunene «*vesentlig finansiell risiko*». Det fremgår både Fylkesmennene og Kommunalbankens rapporter at granskingen *ikke* omfattet vurderinger av kommuneloven § 50 og Vik-brevet, her ba Kommunal og regionaldepartementet som nevnt om en egen vurdering fra Justisdepartementets lovavdeling. Etter at Lovavdelingens vurdering forelå besluttet som nevnt også Riksrevisjonen å granske Kommunaldepartementets saksbehandling av Vik-brevet, og departementets senere oppfølging av Vik-brevet.

I granskningsrapportene ble det følgelig bare lagt til grunn som et faktum at de ulike finansielle strukturene innebar vesentlig finansiell risiko. Rapportene vurderte imidlertid ikke Terras rådgivning, som verken ble undersøkt eller vurdert. Rapportene mangler følgelig en vurdering av om kommunene hadde hatt grunn til å stole på Terras forsikringer om at produktene hadde lav risiko, hvilket etter vårt syn er av vesentlig betydning for spørsmålet om hvem som må bære ansvaret for feilinvesteringene.

En rekke *kontrollutvalg i kommunene* besluttet også intern granskning, med og uten bistand fra eksterne sakkyndige. Disse granskningene ble igangsatt nokså raskt etter at Terra gikk konkurs og fokuserte på samme måte som fylkesmennenes granskning først og fremst på kommunenes egen interne behandling av sakene, uten å vurdere Terras rolle som rådgivere overfor kommunene. Rapportene fremstår dermed som mer kritiske til kommunenes saksbehandling enn hva det var grunnlag for.

De mange granskningsrapportene ble brukt av kommunenes motparter i de etterfølgende rettsprosesser både i London, USA og i Norge for å underbygge at kommunene angivelig skulle ha et medansvar for de tapsbringende plasseringene. Erfaringene er at granskningsrapportene har vært uheldige for kommunene og at det er lite hensiktsmessig å igangsette granskninger på et så tidlig tidspunkt og hvor det er så mange potensielle motparter. Å granske kommunenes håndtering uten å ha tilstrekkelig oversikt over hvilke opplysninger Terra hadde formidlet til kommunene og uten å vurdere Terras, bankenes, departementets og andre motparters ansvar fremstår heller ikke som et eksempel til etterfølgelse.

Del III

Arrestsakene mot Terra-meglerne Norberg og Opstad

Etter at konkursen i Terra var et faktum registrerte kommunene at den tidligere ledelsen og styret i Terra ga uttrykk for at den ikke var kjent med de produktene Norberg og Opstad hadde anbefalt kommunene å plassere i. Videre fremgikk det at Terra hadde tatt betydelige skjulte honorarer fra kommunene, noe kommunene ikke var informert om. I en artikkel i VG 29. november fremgikk det bl.a. at: «Fire Terra-topper tjente 55 mill. på tre år».

For bl.a. å få belyst hva styret og ledelsen visste om de rådene meglerne hadde gitt til kommunene, og for å få avdekket hvor mye ledelsen og meglerne hadde tjent på rådgivningen til kommunene, besluttet kommunene å ta ut begjæring om arrest i meglernes personlige eiendeler for også å sikre sine krav. Det ble satt fram begjæringer om arrest både for Tønsberg tingrett (Opstad) og for Oslo byfogdembete (Norberg).

Tønsberg tingrett tok begjæringen om arrest i Opstads eiendeler til følge den 6. desember 2007 uten muntlige forhandlinger. Oslo byfogdembete besluttet å innkalle partene til muntlige forhandlinger som ble avholdt 19. og 20. desember 2007. Også styreleder Ola Sundt Ravnstad og tidligere administrerende direktør Svein Erik Nordang ble innstevnet som vitner under de muntlige forhandlingene, og i tillegg ble det gitt anledning til å stille de to meglerne spørsmål om den rådgivningen som de hadde gitt til kommunene, og om ledelsens kunnskap om den rådgivningen som kommunene hadde fått.

Oslo byfogdembete tok ikke begjæringen om arrest til følge, under henvisning til at det ikke forelå noen «sikringsgrunn», dvs. at det ikke var sannsynliggjort noen fare for at de to meglerne ville unndra midler fra en senere dekning.

Kommunene fikk gjennom saken, vitneførselen og dokumentene som ble fremlagt fra meglernes side viktig informasjon som skulle komme til nytte bl.a. under de senere rettssakene om Terras erstatningsansvar, både meglernes og ledelsens ansvar. Oslo byfogdembete uttalte i kjennelsen 4. januar 2008, etter bl.a. å ha hørt vitneforklaringene til de sentrale personene fra Terra om et mulig ansvar for ledelsen:

*Vurderingen av hvorvidt meglerne har opptrådt erstatningsbetingende beror imidlertid på en rekke forhold som enten ikke ble belyst eller ble mangelfullt belyst under den muntlige forhandling. Administrerende direktør og styreleder i Terra Securities ASA avga forklaring om blant annet hvilken kunnskap og aksept det var internt i selskapet for meglernes virksomhet overfor kommunene. Retten antar at det kan fremlegges ytterligere dokumentasjon på dette punkt. Retten sitter igjen med et inntrykk at **det er ikke bare et spørsmål hva ledelsen i selskapet visste, men også hva den burde ha visst ut fra tilgjengelige dokumenter.** (vår utheving)*

Spørsmålet om hva ledelsen visste – og ikke minste hva ledelsen burde ha visst – ble et helt sentralt spørsmål i den siste rettssaken i sakskomplekset, spørsmålet om AIGs forsikringsansvar for administrerende direktørs uaktsomhet.

Terra-skandalen

Terra-skandalen

Nagler Terra-ledelsen til skandalen

De to eks-meglerne i Terra Securities nagler styre og ledelse i Terra Gruppen til alt som har blitt solgt til kommunene.

Av Morten Holtnes

Prosessene med å gå til retten mot tidligere Terra-meglerne har gått, og de to tidligere Terra-meglerne har blitt solgt til kommunene. Advokat Erik Larsen fra Lund & Co ville i går ikke være på spørsmål fra Finansavisen knyttet til retten, men på spørsmål om hvordan de to meglerne disponerer om million kroner hver eller eventuelt bolig.

Paraskrivet i ledelsen

Første dag i retten anklaket paraskrivet alle i retting Aksholmforholdet med kommunene og de to meglerne. Meglerne advokater brukte også tid på å dokumentere hvordan advokatene med å plasse kommunene fremtidige inntekter var langt fra å være sikre og likvide i Terra Gruppen og datterbedrifter, og det bankkredittinstituttet medførte Terra Securities. Det ble vist at dokumenter og opptak som var signert tidligere konsernsjef i Terra Gruppen, Ole Svendsen, som hadde utbetalt millioner til kommunene i et intervju med P1.

Enceforthandlere av Girard-Perregaux i Norge

VISSTE ALF Ole Svendsen advokater brukte fremtidige inntekter i Terra Gruppen og styret i Terra Securities. (Foto: Eivind Yngreth)

de to meglerne, for senere å levere dokumenter i saksforretningen. Denne dokumentasjonen kan bli svært sentral i et eventuelt senere søksmål fra kommunene mot selskaper og personer i Terra Gruppen. De advokater meglerne Knut Anders Østved og Harald Berg mener de ble slipet ut i ledelsen av ledelsen i dagene før konkursen i Terra Securities. De mener de ikke fikk melding til å fremføre sin versjon av saken. De Terra-ledelsen hadde en redigert versjon til kommunene, som redigerte ut informasjon om tidligere meglerne opptak.

Spørsmålet om kommunenes «separatistrett» til verdien av plasseringene som ble tvangsavviklet eller solgt

Nokså umiddelbart etter konkursåpningen ble det reist spørsmål om restverdien av plasseringene og de sikkerhetsstillelsene (kontantinnbetalinger) som kommunene Hattfjelldal, Hemnes, Rana og Narvik hadde gjort for å unngå tvangssalg (kr. 98 674 073), og som Citibank hadde utbetalt til konkursboet, kunne kreves utbetalt uavkortet til kommunene eller om disse midlene gikk inn i boets eiendeler.

Den økonomiske betydningen av dette spørsmålet utgjorde for kommunene mer enn 500 millioner kroner.

Som følge av de store økonomiske verdiene besluttet konkursboet til Terra å innhente eksterne betenkninger. Bostyret skriver følgende i sin innberetning til Oslo byfogdembete 6. mai 2008¹²:

Bostyret har vurdert om kommunene har separatistrett for sine investeringer. Spørsmålet har vært utredet av professor Rune Sæbø og professor Viggo Hagstrøm, som i en betenkning har konkludert med at kommunene har separatistrett til investeringene. Betenkningen er vedlagt innberetningen. Med støtte i betenkningen har bostyret konkludert med at kommunene har separatistrett.

Bostyret har funnet det riktig å forelegge sitt vedtak for skiftesamlingen. Dette på bakgrunn av beløpets størrelse, signaler boet har mottatt fra andre kreditorer om grunnlaget for, og ønske om, å bestride vedtaket og for å skape grunnlag for en mest mulig åpen saksbehandling om spørsmålet. Eventuell utbetaling til kommunene vil i første omgang utstå inntil det foreligger en nærmere avklaring i skiftesamlingen. Dersom skiftesamlingen kommer til et annet vedtak enn bostyret, vil spørsmålet om utbetaling blir gjenstand for en fornyet vurdering av bostyret.

¹² Innberetningen side 27.

«Starling 12» og «Starling 13» ble terminert og tvangssolgt umiddelbart forut for konkursåpning. Realisasjonsvederlaget og sikkerhetsstillelsene ble utbetalt Selskapet og har etter konkursåpning blitt forvaltet av boet i påvente av en avklaring av separatistretten.

Om de øvrige plasseringer heter det videre i innberetningen:

Etter at det var tilrettelagt for salg av «Libretto 2006-02» og Libretto 2006-04, men før salget var gjennomført, ble disse i begynnelsen av februar 2008 tvangssolgt.

Partene har foreløpig lagt til grunn at tvangssalget og oppgjøret har vært gjennomført i tråd med de underliggende avtaler.

«Ocelot 2006-07» er realisert i mars 2008. «Banque AIG» ligger ute for salg.

Bostyret innkalte til skiftesamling i Oslo byfogdembete 3. juni 2008 for å ta stilling til om kommunene kunne gjøre gjeldende separatistrett til realisasjonsvederlagene og sikkerhetsinnbetalingene.

Lund & Co ved advokat Ulf Larsen møtte på skiftesamlingen på vegne av kommunene, og fra de andre kreditorene ble det anført at kommunene ikke kunne stemme på skiftesamlingen ved avgjørelsen av om kommunene hadde separatistrett. Representantene de sparebankene som hadde meldt krav i boet avsto fra å stemme under skiftesamlingen.

Oslo byfogdembete konkluderte i tråd med våre anførsler med at kommunene ikke var inhabile til å stemme i skiftesamlingen, og i skiftesamling 3. juni 2008 ble bostyrets beslutning om å anerkjenne kommunenes krav om separatistrett til restverdien av kommuneinvesteringene stadfestet av skiftesamlingen med kommunenes stemmer. De kreditorene som stemte mot beslutningen, ble av retten gitt frist til 3. juli 2008 for å reise skiftetvist og ved det å forfølge saken på boets vegne. Slik skiftetvist ble ikke reist innen utløpet av fristen. Boet utbetalte deretter realisasjonsvederlaget og sikkerhetsinnbetalingene fra Nordlandskommunene, til sammen NOK 530 546 351 til de respektive kommunene.

Terra-kommunene får en halv milliard

De åtte kommunene i Terra-saken er sikret minst en halv milliard utbetalt fra konkursboet.

Falch, Knut

Avgjørelsen av separatistretten var et viktig skritt på veien for å begrense det potensielle tapet på mer enn 1,5 milliarder kroner som kommunene var eksponert for ved konkursåpningen i Terra.

DNBs søksmål mot kommunene

Bremanger, Hattfjelldal, Hemnes, Kvinesdal, Narvik, Rana og Vik kommune hadde alle inngått rentebytteavtaler med DNB. Også disse avtalene var initiert og fremforhandlet av Terra, som hadde fått lovligheten vurdert av ekstern rådgiver, Advokatfirmaet Wiersholm AS.

Meget raskt etter at vi hadde fått oversikt over hva slags type avtaler som var inngått mellom bankene og kommunene, konkluderte vi i november 2007 med at de såkalte «rentebytteavtalene» i realiteten var ordinære låneavtaler som var regulert av kommuneloven § 50 og at låneavtalene dermed var ugyldige.

Dette ble raskt også bekreftet av Justisdepartementets lovavdeling¹³ som på anmodning fra Kommunaldepartementet foretok en vurdering av den lovforståelse Kommunaldepartementet hadde lagt til grunn i Vik-brevet i januar 2008.

På vegne av kommunene engasjerte vi videre professorene Hans Petter Graver og Viggo Hagstrøm til å vurdere konsekvensene av at låneavtalene var ugyldige. Begge konkluderte med at låneavtalene var ulovlige. Hans Petter Graver uttalte videre DnB Nor burde ha visst at rentebytteavtalene i realiteten var ulovlige lån, og Viggo Hagstrøm mente at de ulovlige låneavtalene måtte føre til at kommunene stanset videre utbetalinger.

The image shows a screenshot of a news article from the Norwegian website E24. The article title is '- Terra-lånene er ugyldige' (Terra loans are illegal). Below the title is a sub-headline: '- DnB Nor burde visst hva kommunene investerte i. Avtalen er ugyldig, mener jusprofessor.' (DnB Nor should have known what the municipalities invested in. The agreement is illegal, says the law professor). The main image is a photograph of a man, likely Hans Petter Graver, speaking to a group of reporters with microphones. The website's navigation bar at the top includes 'E24', 'AKSJELIVE', 'BØRS', 'E24+', 'TIPS OSS', a search bar, and 'MENY'. Below the navigation bar are categories like 'Næringsliv', 'Børs og finans', 'Næringsliv', 'Olje og energi', 'Det grønne skiftet', 'Hav og sjømat', and 'Norsk økonomi'. A user profile 'MIN KONTO Caroline Lu' is visible in the top right corner.

Allerede i februar 2008 kontakt vi DNBs konsernsjef og varslet at kommunene anså låneavtalene ugyldige som stridende mot kommuneloven § 50. Etter ytterligere korrespondanse og møter med DNBs konsernjuridiske avdeling - varslet vi videre i september 2008 at kommunene ville betale til banken som endelig oppgjør det restvederlaget som kommunene, etter at separatistretten var avklart, hadde mottatt fra konkursboet.

Forut for dette hadde alle kommunene i folkevalgte organer gitt ordfører fullmakt til å stanse videre betaling av renter og avdrag på de ulovlige lånene.

¹³ Lovavdelingens uttalelse 28. januar 2008.

DNB fastholdt at låneavtalene ikke var i strid med kommunelovens § 50, eller andre bestemmelser, og terminerte i slutten av oktober 2008 alle låneavtalene med krav om umiddelbar innfrielse av hovedstol og påløpte renter. Det ble varslet krav om forsinkelsesrente 30 dager etter forfall.

DNB reiste 6. februar 2009 søksmål mot de syv kommunene for Oslo tingrett. Banken fastholdt at avtalene var lovlige, og at kommunene under enhver omstendighet måtte tilbakebetale den positive kontraktsinteressens på nær 1,1 milliarder kroner.

Etter en omfattende skriftlig saksforberedelse for Oslo tingrett fram til september 2009 ble DNB og kommunene enige ved avtale 21. september 2009 om å stanse saken for tingretten.

Bakgrunnen for avtalen om stansing var boets beslutning sommeren 2009 om å reise sak mot Citibank i USA, se nærmere om Citi-søksmålet nedenfor. Kommunene ble av boet invitert til å bli med på søksmålet mot Citibank, og boet forpliktet seg til å dekke alle kostnader forbundet med dette søksmålet. Idet en eventuell erstatning fra Citibank til kommunene ville bli betalt videre til DNB som en del av restitusjonsoppgjøret, var DNB og kommunene enige om at det var hensiktsmessig å vente på utfallet av boets og kommunens søksmål mot Citibank i USA. I avtalen om stansing mellom DNB og kommunene ble det også inngått en særskilt avtale om forsinkelsesrenter dersom DNB senere skulle få medhold i kravene mot kommunene. Forsinkelsesrenten ble satt tilsvarende DNBs egne innlånskostnader, anslått til 3 mnd NIBOR med tillegg av 0,25 %.

En avtale om stansing gjelder kun for 2 år, deretter må domstolen ta stilling til en eventuell fortsatt stansing. Søksmålet mot Citibank var i september 2011 fremdeles ikke avklart, og DNB og kommunene ble i september 2011 enige om i fellesskap å begjære fortsatt stansing av saken inntil det forelå en endelig avslutning på søksmålet mot Citibank i USA.

Det ble 20. september 2011 inngått en ny avtale om stansing, som også regulerte eventuell forsinkelsesrente mens saken var stanset. Oslo tingrett tok begjæringen om stansing til følge 21. september 2011.

Behandlingen av Citibank-saken i USA trakk ut i tid, og endelig avgjørelse fra ankesdomstolen i USA forelå i mai 2014. Etter at avgjørelsen fra ankesdomstolen i USA forelå, ble DNB-saken satt i gang igjen høsten 2014.

Parallelt ble det innledet forliksforhandlinger mellom partene, og etter meget omfattende

The image is a screenshot of a news article from VG. At the top, there is a red navigation bar with 'VG' and links for 'SPORTEN', 'VG LIVE', 'TV-GUIDE', 'VG+', and 'TIPS OSS'. Below this is a secondary navigation bar with 'INNENRIKIS', 'Internrike', 'Utenriks', 'Meninger', and 'Nyhetsdeget'. The main content area features a photograph of a man in a suit and tie, looking slightly to the side. Below the photo is the headline 'DnB NOR stevner Terra-kommunene' in bold black text. Underneath the headline is a short paragraph: '(VG Nett) Syv Terra-kommuner skylder nesten én milliard kroner til DnB NOR, men nekter å betale lånet. Nå går Norges største bank til sak for å få tilbake pengene.'

forhandlinger gjennom flere måneder ble det sommeren 2015 inngått et forlik hvor DNB reduserte sitt

krav mot kommunene med 400 millioner kroner slik at tilbakebetalingskravet inklusive omkostninger ble til sammen 650 millioner kroner.

Forliket med DNB ble godkjent av kommunestyrene i alle de 7 kommunene som hadde opptatt lån hos DNB. Forliksbeløpet på 650 millioner kroner ble meldt som fordringer i konkursboet.

Oppslag i Finansavisen i juni 2015

I en artikkel fra Klassekampen i april 2018 hevdes det at det fremgår av rettsdokumentene at DNB visste at rentebytteavtalene var ulovlige.

Tirsdag 10. april 2018

Hemnes, Narvik, Hattfjelldal og Rana fikk lån av DNB til å kjøpe finansprodukter på Wall Street:

DNB VISSTE HVA DE GJORDE

Av Lars U. Larsen Vegstein og Magnus Lysberg

TVILSOMT: Professor Hans Petter Graver sier at DNBs aksept av juridisk og etisk tvilsomme avtaler er et eksempel på en holdning som en av årsakene til finanskrisa. FOTO: THOMAS WINJE ØIJORD, NTB SCANPIX

BRUDD: DNB var klar over at de ga tvilsomme lån da Terra-kommunene fikk 825 millioner kroner til å putte i finansmarkedet. Det viser rettsdokumenter Klassekampen har fått tilgang til.

Søksmålet mot Depfa Bank på vegne av Haugesund og Narvik kommuner

I 2009 saksøkte kommunene Haugesund og Narvik Depfa Bank i London. Kommunene hevdet at rentebytteavtalene som var initiert og fremforhandlet av Terra, i realiteten var ulovlige lånopptak i strid med kommunelovens bestemmelser og dermed ugyldige. Kommunene hevdet videre at Depfa Bank var klar over hva pengene skulle brukes til og at kommunene derfor bare var forpliktet til å betale tilbake det beløp som var i behold etter at investeringene var tvangsoppløst.

Professor Hans Petter Graver, advokat Caroline Lund og ordfører Petter Steen jr på vei til rettslokalet i London.

Professor Hans Petter Graver ble oppnevnt som sakkyndig vitne for retten.

Kommunene fikk medhold i at rentebytteavtalene var ugyldig etter kommuneloven § 50. Kommunene fikk imidlertid ikke medhold i at kommunene ikke pliktet å tilbakebetale hele hovedstolen, kun det som var i behold, men retten konkluderte med at Depfa bank måtte gi fra seg fortjenesten og at kommunene hadde krav på å få tilbake renter og andre kostnader som var betalt til banken, et beløp som utgjorde omlag 80 millioner kroner.

Kommunenes rådgivere, med blant andre QC Ian Milligan, Iain Mackie (Macfarlane), Sean Snooke, Stein Erik Stinessen, Lorna Emerson og Viggo Hagstrøm

Ian Milligan prosederer saken på vegne av kommunene

Samfunn

- Terra-lånene var ulovlige

Terra-kommunene Haugesund og Narvik kan få gjelden kraftig redusert.

🕒 2 min Publisert: 04.09.09 – 11.21 Oppdatert: 7 år siden

Etter anke ble dommen rettskraftig i juni 2010. De beløp Haugesund (128,6 millioner kroner) og Narvik (162,8 millioner kroner) kommune ble dømt til å tilbakebetale, ble senere meldt som fordringer i boet.

Søksmålet mot Citigroup

Sommeren 2009 besluttet boet å reise sak mot Citibank i USA. Beslutningen ble truffet etter en grundig analyse av boet og eksterne rådgivere i USA om de produktene som Citibank tilrettela og som Terra Securities solgte i mai og juni 2007.

Økonom Halvor Grov og bostyrer Jon Skjørshammer på vei til møte med kommunene

Produktene som først feilet var såkalte fund-linked notes («FLN»), kalt Banque AIG, Starling 12 og Starling 13.

Siden produktene ble kjøpt av Bremanger, Hattfjelldal, Hemnes, Kvinesdal, Narvik, Rana og Vik ble kommunene invitert til å delta i søksmålet, sammen med boet. Boet tilbød seg å dekke alle kommunenes kostnader forbundet med søksmålet. I og med at boets søksmål trolig uansett ville innebære vitneførsel fra kommunenes side og DNB gjort gjeldende at kommunene hadde en plikt til å søke å få dekket inn sitt tap ved å saksøke Citigroup, hadde kommunene i realiteten ikke noe valg om de skulle være med på søksmålet.

Kommunenes søksmål i USA ble finansiert av boet i henhold til en avtale som ble inngått i juni 2009. Bakgrunnen for finansieringsavtalen var kommunenes dominerende kreditorposisjon og at de var eierne av de produktene søksmålet gjaldt. I tillegg fikk kommunene større innflytelse over prosessen ved å delta i søksmålet. Avtalen innebar at boet forskutterte kostnadene, samt at et positivt utfall av søksmålet ville føre til en reduksjon av kommunenes krav i boet, noe som ville komme de øvrige kreditorene til gode.

Prosesen med dokumentinnhenting, som innebar gjennomgang av alle servere i kommunene og med omfattende discovery (bevisinnhenting) med etterfølgende depositions (bevisopptak) viste seg å være meget tidkrevende, og kostnadene med søksmålet mot Citigroup ble betydelige. I sluttinnberetningen til boet er det opplyst at de endelige kostnadene beløp seg til om lag 92 MNOK¹⁴.

Kravet mot Citibank bygde på at det forelå feil og mangler ved produktene og at Citibank ga uriktige opplysninger til Terra Securities. Produktene viste seg å være kompliserte og vanskelig tilgjengelige. De bestod av flere lag med syntetiske gjeldsinstrumenter som var pakket sammen og linket mot Citibanks fond, «TOB Capital Municipal Portfolio». Dette fondet besto ikke av reelle kommuneobligasjoner, men som nevnt av syntetiske obligasjoner linket til lånefinansierte investeringer i amerikanske kommuneobligasjoner. I tillegg ble de syntetiske CDO-ene som kommunene kjøpte i 2006, stilt som sikkerhet for investeringene i Starling 12 og 13.

Tanken bak fondet «TOB Capital Municipal Portfolio» var at kommunene skulle tjene penger på en systematisk feilprising mellom renter på amerikanske kommuneobligasjoner og LIBOR-renten. Den sentrale hypotesen i investeringsstrategien var at det forelå en tilnærmet perfekt sammenheng mellom de to rentene. Gjennom flere rentebytteavtaler skulle kommunene utnytte feilprisingen uten å ta for høy risiko.

I analysene både boet og finansielle rådgivere gjorde av FLN-produktene, ble det avdekket at det ikke var en slik korrelasjon mellom rentene som ble presentert av Citibank. Analysene viste at det var mer enn 30 % sjanse for tap på investeringene på grunn av feil i det statistiske materialet som lå til grunn for produktene. I tillegg økte risikoen for tap betydelig (opptil 60 %) på grunn av korrelasjonen mellom verdifall i sikkerhetene og verdiendringer i referansefondet. Boet innhentet flere eksterne analyser, som bekreftet at det med stor sannsynlighet ville inntreffe tap selv under normale markedsforhold.

---

¹⁴ Se boets sluttinnberetning side 22.

Har forståelse for søksmålet mot Citigroup

Kredittilsynets direktør Bjørn Skogstad Aamo har forståelse for at Terra-kommunene og bostyret etter konkursslåtte Terra Securities reiser søksmål mot Citigroup.

Kilde: NTB

Publisert 13. aug. 2009 kl. 16:13

Artikkelen er flere år gammel.

DIREKTØR: Bjørn Skogstad Aamo i Kredittilsynet forstår at Terra-kommunene saksøker Citigroup.
FOTO: FALCH, KNUT / SCANPIX

I tillegg til at boet og kommunene hevdet at det forelå feil i produktene, ble det anført at det forelå brudd på amerikansk verdipapirlovgivning etter federal law og at Citibank hadde gitt uriktige opplysninger om risikoen i produktene etter New York state law.

Etter at søksmål var igangsatt, tok den italienske banken Banca Carige ut søksmål mot Citibank med krav om erstatning for å ha investert i tilsvarende produkter. Det samme gjorde Akershus Fylkeskommunale Pensjonskasse og Langen Invest AS. Disse tre søksmålene ble forent med boets og kommunenes søksmål.

Citibank fremsatte flere begjæringer om avvisning av saken. I oktober 2009 ble det fremsatt krav avvisning på grunn av manglende jurisdiksjon og feil vernetting. Dette kravet ble ikke tatt til følge.

I 2010 fremsatte Citibank krav om avvisning begrunnet i en nylig avsagt avgjørelse fra den amerikanske høyesterett, som innebar en kursendring og som slo fast at utenlandske investorer ikke kan gå til søksmål i USA for brudd på amerikansk verdipapirlovgivning med mindre verdipapiret er notert på en amerikansk børs eller omsatt i USA. Avgjørelsen ble oppfattet som politisk motivert for å demme opp for den økende søksmålsflommen fra utenlandske investorer mot amerikanske banker. Citibank fikk på denne bakgrunn delvis medhold i avvisningskravet. Søksmålene fra boet, Akershus Fylkeskommunale Pensjonskasse, Langen Invest AS og den italienske banken ble avvist, mens søksmålet fra kommunene fortsatte for så vidt gjaldt spørsmålet om det forelå brudd på opplysningsplikten etter New York state law.

Etter at boets sak ble avvist, ble boet likevel trukket inn i kommunenes sak som en «material third party», noe som innebar at boet ble del av den omfattende bevisfremleggelsesprosessen (discovery). Prosessen pågikk over 15 måneder og omfattet bevisopptak av mer enn 30 vitneforklaringer i Norge, England og USA. Citibank fremla mer enn 1 million dokumenter på til sammen ca. 7 millioner sider. Boet og kommunene gjennomgikk og fremla mer enn 170 000 dokumenter som omfattet all skriftlig dokumentasjon knyttet til handel av ulike investeringsprodukter, e-postkorrespondanse, presentasjoner og interne saksbehandling i Terra Securities og kommunene i perioden 2005 til 2008.

I 2012 fremsatte Citibank begjæring for Oslo byfogdembete om at bostyrets vedtak om å finansiere søksmålet skulle oppheves. For å komme i posisjon til å fremsette et slikt krav, meldte Citibank høsten 2011 to fordringer i boet. Den ene fordringen tilsvarte Citibanks egne søksmålskostnader i USA. Den andre fordringen ble meldt som et betinget erstatningskrav som skulle tilsvare det beløp Citibank eventuelt ble dømt til å betale i erstatning til kommunene. Kravene ble både meldt som massekrav og uprioriterte dividendekrav. Citibanks begrunnelse for kravene var en skadesløsholdelseserklæring i distribusjonsavtalen hvor Terra Securities hadde forpliktet seg til å holde banken skadesløs for ethvert erstatningskrav fra tredjemenn.

Citibank fikk ikke medhold i kravet om å stanse finansieringen, verken av Oslo byfogdembete eller Borgarting lagmannsrett. I byfogdens avgjørelse ble det lagt til grunn at det var tvilsomt om Citibank i det hele tatt kunne anses som kreditor i boet i kraft av skadesløserklæringen. Lagmannsretten la til grunn at det ikke var betenkelig at boet finansierte kommunenes søksmål siden et positivt utfall av saken ville komme hele kreditorfellesskapet til gode.

I 2013 fremsatte Citibank på ny begjæring om avvisning av kommunenes søksmål for amerikanske domstoler. Begjæringen ble nå tatt til følge, og ble i 2014 rettskraftig etter avgjørelse fra United States Court of Appeals. Begrunnelsen for avvisningen rettet seg ikke mot kommunene, men mot det faktum at Terra ikke hadde videreformidlet samme informasjon om produktene som Terra hadde mottatt fra Citibank. Det innebar at kommunene ikke hadde basert sine investeringsbeslutninger på uriktige opplysninger fra Citibank, men på uriktige opplysninger fra Terra, idet Citibanks opplysninger om risiko, volatilitet og likviditet i investeringene ikke ble videreformidlet av Terra til kommunene. Det samme gjaldt Citibanks presisering om at produktene bare egnet seg for sofistikerte investorer.

Disse uttalelsene fra den amerikanske domstolen, som slår fast at Terra fjernet viktig informasjon til kommunene - ble sentrale i søksmålene mot forsikringssekapene ACE, som hadde forsikringen for feil begått av meglerne (profesjonsforsikringen), og AIG, som hadde forsikret Terras ledelse (styreansvarsforsikringen).

Søksmålet mot forsikringssekapet ACE – meglernes erstatningsansvar

Etter at Terra gikk konkurs i november 2007 var en prioritert oppgave for oss som kommunenes advokater å undersøke mulighetene for dekning under Terras forsikringer. Krav om dekning ble varslet allerede i desember 2007, både overfor ACE – som hadde forsikret ansvar som de ansatte i Terra hadde pådratt seg – og overfor AIG, som hadde forsikret ansvarsbetingende handlinger fra ledelsen i Terra.

I brev til ACE den 20. august 2008 ble kravet om dekning under Terras profesjonsansvarsforsikringer nærmere begrunnet og dokumentert. ACE avslo kravet i brev 27. oktober 2008. ACE ble anmodet om å bekrefte at avslaget ikke var av en slik karakter at det ble utløst frist til å reise søksmål for kommunene, men slik bekreftelse var forsikringssekapets advokat ikke villig til å gi innen fristen. På denne bakgrunnen måtte kommunene ta ut søksmål mot ACE 27. april 2009 for å være sikre på at fristen ikke ble oversittet.

Saken ble avtalt stanset i tiden juni 2009 til juni 2011 i påvente av en avgjørelse i de to banksakene (saken mot Depfa Bank og DNB). Etter begjæring fra kommunene ble saken på ny stanset ved tingrettens kjennelse 13. juli 2011. Stansingen var begrunnet i de verserende søksmålene mot Citibank og DNB. Borgarting lagmannsrett opphevet 20. januar 2012 tingrettens stansingsavgjørelse, og saken ble satt i gang igjen.

Etter begjæring fra kommunene besluttet tingretten 21. oktober 2013 at saken skulle deles slik at kravene fra kommunene Hattfjelldal og Haugesund ble behandlet først. Beslutningen hadde sammenheng med at en eventuell erstatning uansett skulle fordeles mellom kommunene i henhold til en intern avtale dem imellom. All den stund forsikringsbeløpet var begrenset til ca. 5 % eller 10 % av kommunenes samlede krav, talte prosessøkonomiske hensyn for deling.

Ordfører Asgeir Almås Hattfjelldal og ordfører Petter Steen jr i Oslo tingrett i 2014, Ordfører i Vik Marta Finden Halset og advokat Ina Storstrøm i bakgrunnen

Kommunenes krav mot ACE bygget på at det forelå uaktsomhetsansvar for rådgivning knyttet til rentebytteavtalene med DNB og Depfa Bank, samt rådgivningen for investeringene i perioden 2004 til 2007.

Forsikringsdekningen var beskjeden sammenlignet med kommunenes potensielle tap, men søksmålet mot ACE var viktig også av hensyn til søksmålet mot AIG og kommunenes rett til dividende i

konkursboet til Terra. Boet varslet på et tidlig tidspunkt at boet ikke uten videre var enig i at kommunenes krav om erstatning ville bli godkjent av bostyret, i hvert fall ikke fullt ut. Når saken mellom ACE og kommunene kom opp for tingretten opplyste boet at det ville avvente arbeidet med å prøve kommunenes fordringer i boet til det forelå en avgjørelse i saken mellom kommunene og ACE, se også boets sluttinnberetning¹⁵:

ACE-saken ble meget godt forberedt av kommunene og forsikringsselskapet. Boet besluttet å avvente sin vurdering av kommunenes krav inntil det forelå en rettskraftig dom.

Kommunene fremsatte erstatningskravet under to forsikringspoliser med en samlet dekning på 100 millioner kroner. På grunn av begrensninger i forsikringsvilkårene i beløp og «claims made»-prinsippet, ble saken delt med to pilotsaker, slik at kun erstatningskrav fra Hattfjelldal og Haugesund ble behandlet. Kommunene og forsikringsselskapet var enige om at utfallet av søksmålet ville bli retningsgivende for de andre kommunene.

Ved dom av 5. mai 2014 fra Oslo tingrett fikk Haugesund kommune medhold i erstatningskravet.

I dommen fra Oslo tingrett ble Haugesund kommune tilkjent 50 millioner kroner i erstatning under den siste forsikringspolisen. Den sentrale begrunnelsen i dommen er at Terra Securities ikke hadde gitt tilstrekkelige opplysninger om kursrisikoen i produktene og at det ikke var gitt opplysninger om at produktene inneholdt triggermekanismer som kunne føre til at de ble tvangsoppløst på grunn av fall i markedsverdien. Retten fant det bevist at disse opplysningene først ble sendt til kommunen etter at investeringene var foretatt. Tingretten trakk også fram at opplysningene var inntatt i et informasjonsskriv hvor triggermekanismene var vanskelig tilgjengelig. Det var ikke nødvendig for tingretten å ta stilling til erstatningskravet for rådgivning knyttet til rentebytteavtalene med Depfa Bank. I dommen ble det likevel påpekt at det var en klar sammenheng mellom rådgivning om finansieringen og investeringene. Det forhold at investeringene var lånefinansiert ga ifølge tingretten føringer på hvilke produkter som var egnet for kommunen. På grunn av ansvarsbegrensningen i forsikringsvilkårene fant ikke tingretten det nødvendig å ta stilling til erstatningskravet fra Hattfjelldal kommune.

Jo Inge Hagland vitnet i tingretten

---

¹⁵ Se sluttinnberetningen side 12

Forsikringselskapet ACE og Hattfjelldal kommune anket saken til Borgarting lagmannsrett. ACE bestred tingrettens konklusjon om uaktsom rådgivning, mens Hattfjelldal kommune hevdet at også den første forsikringspolisen måtte utløses fordi krav var fremmet i den første poliseperioden.

De ble forsøkt rettsmekling i november 2015, som ikke førte frem.

Fra venstre: Stian Skjærvik, rådmann i Hattfjelldal, Odd Dale tidligere rådmann, advokat Peder Landfald, tidligere ordfører Asgeir Almås og advokat Ulf Larsen, Lund & Co

Bilde nr 2: fra Haugesund, rådmann Ole Bernt Thorbjørnsen, tidligere ordfører Petter Steen jr. og økonomisjef Jo Inge Hagland.

Hovedforhandling fant sted over fire uker i januar 2016. Borgarting lagmannsrett opprettholdt resultatet i dom av 20. april 2016. Lagmannsretten ga en selvstendig og grundig begrunnelse for ansvarsspørsmålet og årsakssammenhengen.

Dommen ble rettskraftig i september 2016 etter at Høyesterett forkastet ankene.

Terra-kommuner fikk medhold i lagmannsretten

Borgarting lagmannsrett har avgjort at kommunene i den såkalte Terra-saken skal få betalt 50 millioner kroner samt renter, i erstatning for tapene de var påført av useriøse meglere i 2007 og 2008.

SKIFTET NAVN: Terra Securities var en del av Terra Gruppen som siden har skiftet navn Eika Gruppen.
Foto: Kyrre Lien NTB scanpix

Av NTB

Publisert: 21. april 2016

Lagmannsretten påpekte at Haugesund kommune hadde behov for å få opplysninger om alle relevante risikofaktorer på grunn av forbudet mot å ta vesentlig finansiell risiko i kommuneloven § 52. Lagmannsretten fant det bevist at Terra Securities aldri informerte om triggermekanismen og aldri omtalte kursrisikoene før Haugesund kommune foretok investeringene. Den etterfølgende oversendelsen av informasjonsskriv bidro heller ikke til å rette opp den manglende informasjonen som ble gitt i forkant av investeringen. Lagmannsretten fremholdt videre at CDO ikke var et egnet investeringsprodukt for kommunen siden produktet var komplekst, vanskelig å forstå og lite utbredt i Norge.

Lagmannsretten fant ikke grunn til å foreta avkortning i erstatningen. Retten uttalte riktignok at Haugesund kommunes saksbehandling var mangelfull fordi endringene som ble gjort ikke ble forelagt formannskap eller bystyret, at kommunen stilte få kritiske spørsmål, og at det ikke ble foretatt egne undersøkelser. Etter lagmannsrettens syn var avkortning uansett ikke aktuelt siden forsikringsbeløpet på 50 millioner kroner bare ville dekke 40 % av kommunens tap.

Lagmannsretten konkluderte på samme måte som tingretten med at erstatningskravet fra Hattfjelldal kommune var fremsatt i samme forsikringsperiode som kravet fra Haugesund kommune. Dermed var

forsikringselskapets totale ansvar begrenset til 50 millioner kroner. Om Terras ansvar overfor Haugesund kommune framgår i lagmannsrettens dom bl.a.:

Det er på det rene at Terra aldri informerte om triggermekanismen og aldri omtalte kursrisiko før Haugesund investerte. Heller ikke da Terra oversendte dokumentene i ettertid, blant annet «term sheet», ble triggermekanismen eller kursrisiko omtalt. ... Selv om Haugesund var kjent med at obligasjoner, og andre låneinstrumenter, kan svinge i verdi - blant annet ved endringer av debitors kredittverdighet og i rentenivået - ble det aldri gitt noen informasjon fra Terra som tilsa at kursrisiko var noen aktuell risiko. Mer spesifikt ble det heller ikke gitt noen informasjon som tilsa at motparten i transaksjonene kunne påtvinge Haugesund å realisere et verdifall. Haugesund skulle sitte med CLN og senere CDO frem til forfall. Produktene var skreddersydde for Haugesund og hadde meget liten likviditet. Den muligheten at motparten i et slikt produkt under visse omstendigheter likevel kunne tvinge kommunen til å ta et realisert kurstap, uansett om det hadde inntruffet kreditthendelser eller ikke, var opplysninger som var av klar interesse for kommunen. Det burde en aktsom finansrådgiver ha forstått.

Under rettssaken ble det fra ACE advokater påstått at Haugesund kommune ikke hadde lidd noe tap, og viste til en artikkel i Haugesund avis som ordfører Petter Steen jf ble konfrontert med. Han kunne da forklare at det var en aprilspøk, som alle i kommunen hadde skjønnet at var en spøk.

NYHETER 11. april 2016
TERRA-REGNINGEN

Slipper Terra-regning

Nesten for godt til værre sank, sier en bevegert ordfører Petter Steen i Haugesund.

TERRA-REGNINGEN
Kommunen slipper i Haugesund å betale 140 millioner kroner for et tap som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities. Det er et resultat av at kommunen har fått slippe Terra-regningen som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities.

TERRA-REGNINGEN
Kommunen slipper i Haugesund å betale 140 millioner kroner for et tap som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities. Det er et resultat av at kommunen har fått slippe Terra-regningen som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities.

TERRA-REGNINGEN
Kommunen slipper i Haugesund å betale 140 millioner kroner for et tap som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities. Det er et resultat av at kommunen har fått slippe Terra-regningen som ble regnet ut som et resultat av et kursfall i aksjer i Terra Securities.

TERRA-SKANDALEN

Fremmet aprilsnarr som bevis i retten

Advokat la frem avisklipp som bevis i retten. Problemet var at oppslaget var en aprilspøk.

TERRA-SKANDALEN
Advokat la frem avisklipp som bevis i retten. Problemet var at oppslaget var en aprilspøk.

TERRA-SKANDALEN
Advokat la frem avisklipp som bevis i retten. Problemet var at oppslaget var en aprilspøk.

Selv om forsikringsdekningen ble «spist opp» ved kravet fra Haugesund, fant lagmannsretten - i motsetning til tingretten grunn til å behandle ansvarsgrunnlaget og årsakssammenhengen for kravet fra Hattfjelldal kommune, knyttet til rådgivningen om Starling 12 og 13 som var den direkte foranledningen til konkursen. Lagmannsretten uttalte i dommen at det ikke kan være særlig tvil om at Hattfjelldal kommune hadde langt mindre ressurser og kompetanse å trekke på enn Haugesund kommune og at Terra Securities var klar over dette, noe som skjerpet kravet til rådgivning om hvilke

produkter som var egnede investeringsobjekter og hvilken informasjon det var nødvendig å gi. Lagmannsretten uttalte bl.a. følgende om kravet fra Hattfjelldal kommune:

«Enn mindre tvilsomt er det at Terra aldri burde ha introdusert produktet FLN for Hattfjelldal, for ikke å snakke om anbefalt kommunen å flytte hele sin investering over i et slikt nytt og meget komplekst produkt. Det fremgikk da også tydelig av det materialet som Citigroup oversendte til Terra - den såkalte CAI-presentasjonen - at Hattfjelldal på ingen måte var i produktets målgruppe. At Terra heller ikke for FLNs vedkommende opplyste om triggermekanismen, kommer inn som et ytterligere moment i aktsomhetsvurderingen. For øvrig vises det til Kredittilsynets varsel om tilbakekall av Terras konsesjoner, samt Terras begjæring om oppbud, som begge var basert på rådgivningen knyttet til FLN.»

Denne uttalelsen var naturligvis av betydning for søksmålet mot det andre forsikringsselskapet AIG, se nedenfor, og for fordringsprøvelsen i boet.

Om dommene i ACE-saken heter det i boets sluttinnberetning¹⁶:

Både tingretten og lagmannsretten behandlet rådgivningen fra Terra Securities svært grundig. Begge avgjørelsene, sammenholdt med andre granskingsrapporter og boets egne undersøkelser medfører at boet kan konkludere med at det foreligger et uaktsomhetsansvar overfor hver enkelt kommune.

I tråd med det kommunene hadde lagt til grunn fikk kommunene altså «dobbel» glede av lagmannsrettens rettskraftige dom i ACE saken; kommunene fikk redusert sine tap med et betydelig beløp, samtidig som kommunens slapp en egen rettsprosess mot konkursboet om kravene som var meldt i boet.

Søksmålet mot AIG – daglig leders erstatningsansvar

I tillegg til profesjonsansvarsforsikringen som var tegnet hos forsikringsselskapet ACE, varslet kommunene i desember 2007 også krav under Terras ledelse og styreansvarsforsikring.

Boet besluttet på et tidlig tidspunkt å ikke forfølge noe krav mot styret, ledelsen eller styreansvarsforsikringen, jf. boets sluttinnberetning¹⁷:

For ordens skyld nevnes at boet opprinnelig varslet mulig krav mot styret og ledelsen. I 2008 foretok boet undersøkelser av blant annet styrets handlinger, men besluttet i forbindelse med saksanlegget mot Citibank i 2009 av taktiske og prosessøkonomiske grunner ikke å forfølge mulige krav.

Heller ikke andre kreditorer fremsatte noe krav under styreansvarsforsikringen.

I brev til AIG den 20. august 2008 ble kravet om dekning under Terras styreansvarsforsikring nærmere begrunnet og dokumentert. Kravet omfattet også daglig leder Svein Erik Nordangs ansvar.

---

¹⁶ Sluttinnberetningen side 14

¹⁷ Sluttinnberetningen side 14

Adm. dir Svein Erik Nordang i Terra

Om den videre behandlingen av dette kravet heter det i Oslo tingretts dom¹⁸ om AIGs ansvar:

I brev 8. september 2008 fra Advokatfirmaet Wiersholm ba AIG om tid til å vurdere kravet. AIG avviste kravet i brev fra Advokatfirmaet Wiersholm ved brev av 5. februar 2009. I epost av 19. juni 2009 fra Advokatfirmaet Lund & Co til Advokatfirmaet Wiersholm ble det anmodet om bekreftelse på at brevet 5. februar 2009 ikke skulle forstås som et varsel etter forsikringsavtaleloven § 8-5 annet ledd. Samtidig ble det orientert om at kommunene anså det som mest prosessøkonomisk at AIG-saken ble stilt i bero i påvente av avslutning av andre saker i sakskomplekset. I epost av 26. juni 2009 bekreftet Advokatfirmaet Wiersholm at brevet 9. februar 2009 ikke skulle forstås som et avslag etter forsikringsavtaleloven § 8-5. I brev av 5. januar 2010 fra Advokatfirmaet Wiersholm ble det bedt om en bekreftelse på kravet ble trukket. Dette ble besvart benektende i brev 13. januar 2010 fra Advokatfirmaet Lund & Co. AIG har løpende blitt fakturert fra Wiersholm for løpende juridisk bistand til AIG etter januar 2010.

AIG betinget seg ikke noen særskilt avtale om forsinkelsesrenter mens saken var stanset, slik kommunene hadde inngått avtale om med DNB. Tingretten kom i den senere dommen om AIGs ansvar

---

¹⁸ Oslo tingretts dom TOSLO-2016-209552 side 12

til at kravet 20. august 2008 utløste plikt for AIG til å betale fulle forsinkelsesrenter, som på domstidspunktet beløp seg til nær 50 millioner kroner.

Etter at begge banksakene var endelig avgjort ved forliket mellom DNB og kommunene i juni 2015 gjenopptok vi på vegne av kommunene dialogen med AIGs advokater, i tråd med forutsetningene da saken i sin tid ble avtalt stilt i bero.

Som følge av at saken mot Citibank var endelig avsluttet i USA hadde kommunene fått avklart ansvarsforholdet mellom Citibank og Terra, noe som var viktig for en vurdering av Terras ansvar overfor kommunene. Som nevnt ble det i 2014 rettskraftig avgjort fra United States Court of Appeals at kommunenes søksmål mot Citibank ble avvist. Begrunnelsen for avvisningen var at kommunene ikke hadde mottatt samme informasjon om produktene som Terra Securities hadde mottatt fra Citibank. Det innebar at kommunene ikke hadde basert sine investeringsbeslutninger på uriktige opplysninger fra Citibank, men på uriktige opplysninger fra Terra Securities, idet Citibanks opplysninger om risiko, volatilitet og likviditet i investeringene ikke ble videreformidlet av Terra Securities til kommunene. Det samme gjaldt Citibanks presisering om at produktene bare egnet seg for sofistikerte investorer. Av den amerikanske ankedomstolens avgjørelse fremgår:

Terra ultimately sold the Notes to plaintiffs, seven Norwegian municipalities. Plaintiffs are subject to the Local Government Act of Norway, which prohibits them from making any investment with "significant financial risk" and requires public funds to be invested only in a safe, conservative fashion. In marketing the Notes, Terra relied on its own oral and written communications, which were based on the content in the CAI Presentation. Relevant here, however, Terra did not disclose the portions of the CAI Presentation that detailed the risks of investing in the Fund. Shortly after investing, the Fund dropped in value, and plaintiffs lost money.

..After de novo review, we agree with the District Court that the misrepresentations conveyed by Terra upon which plaintiffs relied were not, in substance or repackaged form, the same misrepresentations allegedly contained in the CAI Presentation. The CAI Presentation discussed basis risk, leverage, volatility, and liquidity, and it warned that investing in alternative investments is speculative and suitable only for sophisticated investors prepared to lose all of their investment Terra did not convey any of this information, among other cautions, to any plaintiff in marketing the Notes, thus placing the risk of investing in a drastically different light. (våre understrekninger)

Idet Terras administrerende direktør Svein Erik Nordang selv hadde signert distribusjonsavtalene med Citibank i mai og juni 2007, som var en forutsetning for at Terra kunne selge produktene til kommunene, vurderte vi det slik at kommunene i oppfølgingen av saken mot AIG burde konsentrere seg om administrerende direktørs ansvar. Forsikringsdekningen var uansett begrenset til 50 millioner kroner, så det var et poeng å begrense kostnadene til juridisk bistand i saken. Videre anbefalte vi kommunene å la Hattfjelldal kommune stå som saksøker alene, slik at det kun var nødvendig å belyse saksforholdet i Hattfjelldal, ikke alle de åtte kommunene. Hattfjelldal kommune ble bl.a. valgt fordi saken allerede var meget godt forberedt ved at Hattfjelldal også hadde vært «pilotkommune» i ACE-saken, sammen med Haugesund, og fordi Hattfjelldal endte opp i de mest risikofylte plasseringene (Starling 12 og 13).

Om den videre kontakten mellom partenes advokater fremgår av tingrettens nevnte dom:

I brev av 29. juni 2015 fra Advokatfirmaet Lund & Co til Advokatfirmaet Wiersholm ble det orientert om at flere av sakene som begrunnet en utsatt behandling av kravet mot AIG nå enten var avsluttet eller i en avsluttende fase. Det ble bedt om at AIG gjenopptok behandlingen av kravene under styreansvarsforsikringen. I brev 2. juli 2015 fra Advokatfirmaet Wiersholm kommenteres dokumentasjonen som ble fremlagt i brev 29. juni 2015. Det ble ikke tatt opp spørsmål om bortfall av krav på grunn av passivitet, men det ble bedt om ytterligere dokumentasjon og gitt uttrykk for at kravet ville behandles. Det ble deretter utvekslet eposter og avholdt møter, blant annet 2. mars 2016. I brev til Advokatfirmaet Wiersholm 1. juli 2016 bekrefter Advokatfirmaet Lund & Co at deler av AIGs dokumentframleggingskrav ikke vil bli etterkommet. I et kryssende brev samme dato av slo AIG kommunenes krav og gjorde for første gang gjeldende at kommunenes krav er tapt på grunn av passivitet.

Stevning ble uttatt 29. desember 2016. Hovedforhandling ble avholdt over åtte rettsdager fra 16. januar 2018.

I samråd med kommunene tok vi på vegne av Hattfjelldal kommune ut søksmål mot AIG den 29. desember og rettsaken ble gjennomført om lag ett år senere. Tingrettens dom ble avsagt 29. juni 2018 og det ble avsagt slik dom:

- 1. AIG Europe Limited betaler 50 000 000 –femtimillioner- kroner med tillegg av forsinkelsesrente fra 20. oktober 2008 til betaling skjer til Hattfjelldal kommune.*
- 2. I sakskostnader betaler AIG Europe Limited til Hattfjelldal kommune 4 875 939 –firemillioneråttehundresøttifemtusennihundreogtrettini– kroner.*

Terra-kommunene vant i retten igjen – får nesten 100 millioner kroner

Åtte norske kommuner tapte 1,4 milliarder etter Terra-skandalen. Siden den gang har alt handlet om å få tilbake så mye penger som mulig. I dag fikk de nok et plaster på såret.

Andreas Budalen
@Andreas_Budalen
Journalist

Publisert 2. juli 2018 kl. 14:59
Oppdatert 2. juli 2018 kl. 15:0

Artikkelen er flere år gammel.

Dommen fra Oslo tingrett slår fast at Hattfjelldal kommune har vunnet mot forsikringsselskapet AIG, som forsikret ledelsen og direktøren i Terra Securities.

FOTO: OLA MJAALAND / NRK

Dommen plasserer på en tydelig måte ansvaret for Terras erstatningsbetingende rådgivning også hos den tidligere administrerende direktør. Tingretten har ikke vært i tvil om at også administrerende direktør Nordang opptrådte erstatningsbetingende som daglig leder av Terra.

Spørsmålet i saken er beskrevet slik av tingretten:

I denne saken er det særlig spørsmålet om daglig leder subjektivt kan klandres i så stort omfang at det er erstatningsbetingende. Når det gjelder meglernes handlinger og foretakets ansvar er partene som nevnt enige om at Borgarting lagmannsretts dom av 20. april 2016 [LB-2014-169553-1] kan legges til grunn. Retten finner det hensiktsmessig å gjengi deler av denne dommen som har betydning for denne vurderingen.

Om vilkårene for å holde daglig leder ansvarlig heter det videre:

Retten legger etter dette til grunn at daglig leder i et verdipapirforetak har det allmenne daglige ansvaret i foretaket, han skal ha relevant erfaring slik at han kan ivareta håndhevelsen av de etiske rettslige retningslinjer for foretakets virksomhet og da i særlig grad sørge for at foretaket og alle ansatte handler i samsvar med god forretningsikk. Daglig leder kan imidlertid ikke forutsettes å ha detaljkunnskap om alle forhold. Tvert imot vil det ofte være unnskyldelig hvis han ikke kan lastes for mangelen på kunnskap og det ellers er opprettet tilstrekkelig gode rutiner i foretaket. For å konstatere ansvarsgrunnlag så må det både være brutt en

aktsomhetsnorm (et objektive element) og kunne lastes for normbruddet (det subjektive element). (vår understrekning)

Oslo tingrett var ikke i tvil om at det første vilkåret var oppfylt:

Retten legger til grunn at Nordang objektive sett ikke har oppfylt sine plikter som daglig leder. Det var i hans tid som daglig leder foretaket brøt god forretningskikk ettertrykkelig.

*..Retten peker videre på at de **eklatante bruddene på god forretningskikk** og de mulige erstatningskravene i den forbindelse førte til at selskapet meldte oppbud. Det vises her til Borgarting lagmannsretts dom i Ace saken som referert foran og Bostyrets rapport.*

*Det kan følgelig **ikke herske tvil om at daglig leder objektive ikke har oppfylt sine oppgave** når selskapet og ansatte i selskapet bryter god forretningskikk på en så graverende og vedvarende måte at det utløser erstatningskrav og varslet tilbakekall av tillatelsen slik at selskapet ser seg nødsaget til å begjære oppbud. (våre uthevinger)*

Oslo tingrett var heller ikke i tvil om at Nordang personlig (subjektive) var å bebreide:

Retten finner således at Nordangs saksbehandling ved inngåelse av avtalen med Citibank en måned seinere var uforsvarlig. Nordang har forklart at han ikke selv vurderte avtalen og at han ikke fikk noen uavhengig kompetent vurdering av avtalen. Nordang visste at de ikke hadde noen produktkomite som var kvalifisert til å vurdere en slik avtale, og det ble ikke innhentet vurdering av advokat. Avtalen og vedleggene inneholdt en rekke ansvarsfraskrivelse fra Citigroups side, det var oppfordret til å foreta egne vurderinger av produktene, avtalen var regulert av engelsk rett og det fremgår uttrykkelig at opplysninger fra Citigroup ikke kunne legges til grunn. Distribusjonsvilkår vedlagt avtalen ga ytterligere oppfordring til å reagere. Det vises videre til det refererte fra Ace dommen. Nordang har sagt at ikke fikk se vedleggene. Det er i så fall i seg selv klanderverdig. Retten er enig med administrerende direktør i Pareto Securities, Ole Henrik Bjørge om avtalens innhold ga grunn for å heve «guarden» og utvise særlig aktsomhet.

*Nordang burde visst at produktene ikke kunne selges til kommunene, det ville han fått ved å foreta en forsvarlig lesing og vurdering av avtalen selv eller få dette gjort av en kompetent tredjemann. Det er ikke sannsynliggjort at Nordang visste at produktene var uegnet for kommunene, det er derimot klart sannsynliggjort at han var skjødesløs ved bare å stole på meglernes anbefaling. **Det skulle ikke store undersøkelser til, det er åpenbart at kommunene ikke er «sophisticated institutional investors».** Retten viser til hvordan dette begrepet defineres i engelsk rett.*

...Enhver aktsom lesning og vurdering av avtalen ville vise at dette var svært kompliserte produkter og dermed vanskelig å forutsi med hensyn til risiko og at risikoen var høy.

.. Samlet finner retten at Nordang som daglig leder etter lov og interne instruksjoner var forpliktet til å innrette Terra slik at kravet til god forretningskikk var overholdt.

Inndragning av konsesjoner og konkurs viser at Nordang objektivt ikke utførte pliktene som daglig leder i et verdipapirforetak. Retten finner det klart at det ikke tale om ansvar for mindre misligheter, men systematisk svikt på områder Nordang var ansvarlig for som han personlig i egenskap av daglig leder kan lastes for. Ved aktsom atferd ville Terra-systemet vært i stand til å identifisere triggermekanismen, opplyse kommunen om de reelle risiki ved produktet og/eller unnlatt å tilby produktene til Hattfjelldal overhode. Og siden han ikke hadde fått etablert noen produktkomite, så burde han foretatt undersøkelsene selv. Med den kunnskapen Nordang hadde i 2007 var det ingen grunn til bare stole på meglernes. Det var årlig skifte av produkt med meget høy provisjon, til kommunene som kundegruppe blant annet Hattfjelldal. Kommunene kunne ikke ha finansiell risiko og de var ikke profesjonelle og institusjonell investor. (uthevet her)

Ved Oslo tingretts dom ble AIG dømt til å betale Hattfjelldal kommune nær 100 millioner kroner i forsikringsdekning, forsinkelsesrenter og sakskostnader.

AIG anket dommen til Borgarting lagmannsrett den 14. september 2018. For å unngå ytterligere forsinkelsesrenter innbetalte AIG domsbeløpet med tillegg av forsinkelsesrenter fram til og med 13. september 2018 til klientkonto i Lund & Co, med til sammen 99 431 917 kroner. Dette beløpet ble i samråd med kommunene, og etter å ha undersøkt innskuddsvilkårene i flere banker, innbetalt til en egen klientkonto i Haugesund Sparebank.

Etter ønske fra AIG ble det gjennomført rettsmekling i Borgarting lagmannsrett 27. og 28. juni 2019.

I forkant var rammene for en minnelig løsning forankret hos kommunene etter forutgående telefonkonferanse. Etter omfattende forhandlinger ble det inngått et rettsforlik mellom partene 28. juni 2019 hvor AIG aksepterte å betale kr. 77 500 000 som fullt og endelig oppgjør av Hattfjelldal kommunes krav i saken. Kommunene beholdt de opptjente renter på nær 1 million kroner som var godskrevet klientkontoen i Haugesund Sparebank.

Del IV

Konkursboet – kommunenes dividende

Kort tid etter konkursåpningen meldte kommunene et foreløpig krav på ca. 635 millioner kroner. Kravet var basert på det tapet kommunene var påført som følge av at Starling 12 og 13 ble tvangsoppløst. Idet kommunenes risikerte tap som følge av at andre plasseringer også var varslet tvangssolgt og skulle selges, ble det tatt forbehold om å melde ytterligere krav i boet.

I løpet av 2008 ble også produktet Libretto 2006-02 tvangsoppløst. På dette tidspunktet var det samlede kravet fra kommunene økt til 960 millioner kroner. Enkelte kommuner hadde fortsatt noen investeringer i behold, slik at det endelige tapet ikke var konstatert.

De øvrige produktene kommunene hadde investert i ble solgt etter pålegg fra fylkesmannen. Etter at samtlige produkter var solgt, foretok kommunene i 2014 en ny beregning av kravene. Det samlede økonomiske tapet ble angitt til ca. 1,1 milliarder kroner.

Etter at kommunene i 2015 inngikk forlik med DNB ble det samlede kravet redusert til ca. 941 millioner kroner.

Høsten 2015 ble det meldt et tilleggsbeløp på ca. 82 millioner kroner, slik at det samlede kravet økte til noe i overkant av 1 milliard kroner.

Høsten 2016 ble tapsberegningen korrigert slik at det samlede kravet fra kommunene ble redusert til 934 648 559 kroner. Dette beløpet dannet utgangspunktet for prøvingen av kommunenes krav i boet.

Kommunenes krav var begrunnet med at Terra Securities har opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt ved rådgivning om låneopptak (rentebytteavtaler med DNB og Depfa Bank) og ved rådgivning om investeringer i perioden 2004 til 2007.

I boets sluttinnberetning heter det om boets vurdering av kommunenes krav i boet:

Boet har lagt dommene i ACE-saken til grunn som retningsgivende for sin vurdering. I tillegg har boet trukket inn Finanstilsynets (tidligere Kredittilsynet) vurderinger og de granskingsrapporter som foreligger om Terra Securities' rådgivning og kommunenes saksbehandling. Videre har boet foretatt egne vurderinger basert på et omfattende dokumentmateriale som har blitt avdekket gjennom de rettslige prosessene boet og kommunene har vært involvert i.

Finanstilsynet la i forhåndsvarselet i 2007 til grunn at Terra Securities hadde brutt verdipapirhandelloven av 1997 § 9-2 om god forretningsskikk. Varselet bygde på at Terra Securities ikke hadde gitt tilstrekkelig informasjon til de fire nordlandskommunene (Hattfjelldal, Hemnes, Narvik og Rana) som kjøpte produktene Starling 12 og 13 sommeren 2007. Finanstilsynet fremholdt at selskapets presentasjon av det amerikanske kommunefondet var mangelfull og villedende siden sentrale elementer om muligheten for potensielle tilleggsbetalinger og tap var utelatt fra presentasjonene. Tilsynet uttalte videre at disse produktene ikke var egnet for kommunene, og påpekte at kravet om god forretningsskikk innebærer at verdipapirforetaket skal sette seg inn i produktets egenskaper for å ha den nødvendige kompetanse for at verdipapirforetaket skal kunne gi konkrete råd og fullstendige opplysninger om risiko forut for kundens investeringsbeslutninger og inngåelse av avtale. Som begrunnelse for varselet om

tilbakekalling av konsesjonen viste Finanstilsynet til at overtredelsene var alvorlige, systematiske og foretatt over tid.

Finanstilsynet trakk også frem at Terra Securities ikke hadde gitt opplysninger om triggermekanismen i forkant av investeringen. Selve triggermekanismen ble av Finanstilsynet beskrevet som «utilgjengelig for andre enn personer som i det minste arbeider med slike produkter til daglig».

Boet oppsummerer slik i sluttinnberetningen:

Etter boets syn er det ikke tvilsomt at det foreligger et uaktsomhetsansvar for Terra Securities overfor samtlige åtte kommuner i forbindelse med de siste investeringene, som utløste kommunenes økonomiske tap. Etter boets syn er det av mindre interesse om det kan konstateres uaktsomhet på et tidligere tidspunkt.

Boet kan heller ikke se at det er grunnlag for å foreta en annen vurdering av kravet til årsakssammenheng enn det som ble lagt til grunn i ACE-saken. Der konkluderte lagmannsretten med at Haugesund og Hattfjelldal kommune ikke hadde foretatt investeringene i dersom Terra Securities hadde opplyst om triggermekanismen og kursrisiko. Det samme må legges til grunn for de øvrige kommunene.

Når det gjelder vurderingen av om kommunenes krav må reduseres som følge av medvirkning til eget tap, heter det:

Når det gjelder tapsberegningen har boet hatt et annet syn enn det som ligger til grunn for kommunenes krav. Etter boets syn var det flere usikkerhetsmomenter knyttet til kommunenes tapsberegning.

Beregningene tok utgangspunkt i finansieringssiden (ulovlig lånoptak gjennom rentebytteavtalene med DNB og Depfa Bank). Denne beregningen måtte korrigeres for inntekter og utgifter fra en meget omfattende investeringsaktivitet i perioden 2001 til 2007. For å etterberegne tapet foretok boet en alternativ tapsberegning med utgangspunkt i tap på investeringene. Selv om det er metodiske forskjeller, skulle de to beregningsmetodene gi likt resultat dersom samme input ble brukt i begge modellene. Det oppsto likevel store forskjeller, hvorav MNOK 80 forble uforklart på grunn av mangelfulle opplysninger og usikkerhet knyttet til inntekter/tilbakebetalinger på investeringer foretatt i den første investeringsperioden (2001-2004). Etter den enighet som er oppnådd om reduksjon av kommunenes krav, jf. punkt 5 nedenfor, har ikke boet nedlagt ytterligere arbeid i å forklare differansen.

På samme måte stiller det seg for spørsmålet om erstatningsansvaret må reduseres på grunn av skadelidtes medvirkning. Ved en vurdering av dette spørsmålet måtte hver enkelt kommunes atferd vurderes for seg. Det er store variasjoner mellom kommunene både hva gjelder størrelse, kompetanse, intern organisering og reglementer. Videre er det forskjeller når det gjelder hvilke spørsmål som ble stilt, graden av skriftlig dokumentasjon mv. Boet har merket seg at det i flere av de granskingsrapporter som foreligger, fremkommer kritikk mot den kommunale saksbehandlingen. I en samlet vurdering av erstatningsansvarets utstrekning vil boet måtte sammenholde slik kritikk med den kritikken som domstolene, Finanstilsynet m. fl. har fremført mot rådgivningen. Og en slik sammenligning av

kritikkverdige forhold måtte gjøres for hver enkelt kommune. På grunn av den enighet som er oppnådd om reduksjon av kommunenes krav, er det etter boets syn ikke grunnlag for å foreta en ytterligere reduksjon på grunn av skadelidtes medvirkning.

Terra-kommunene får 128 millioner kroner fra konkursboet

ANNONSE

Bobyter etter Terra-konkursen, Jon Skjørshammer (arkivfoto). Foto: Stian Lysberg Solum / NTB scanpix

Etter fratrekk for kostnader i forbindelse med avslutningen fikk kommunene utbetalt samlet 126 846 405 kroner i dividende fra boet i april 2018.

Økonomiske betraktninger – kommunenes inndekking av tapet

På tidspunktet for Terras konkurs hadde kommunene til sammen investert over én og en halv milliard kroner i produkter Terra hadde markedsført. Gjennom de prosessene som er beskrevet over har det lyktes kommunene å få inndekket nesten 850 millioner kroner av investeringene.

Kommunenes plasseringer i de forskjellige produktene ved Terras konkurs er illustrert i tabellen under.

	Citigroup	Citigroup	Goldman Sachs	Citigroup	Citigroup	Citigroup					
Produkt	Starling 12	Starling 13	Ocelot 2006-07	Banque AIG	Libretto 2006-02	Libretto 2006-04	AIO Hjartal	Kragerø	Kommunens		Totalt (%)
ISIN	XS0309134939	XS0309134699	XS0259890662	XS0303681935	XS0252671846	XS0261312275	NO 001 0334600	BMA	eksponering		
Utbetalt	17,39 %	12,18 %	25,10 %	33,20 %	42,50 %	44,30 %	102,60 %	82,80 %			
Intektsstrøm	K-kraft	K-avgifter	Eiendomsskatt	Diverse	Aksjeutbytte	Diverse	Diverse	Diverse			
Hattfjelldal	Investering	42 000 000	60 994 250							102 994 250	
	Utbetalt FU II 871	7 305 715	7 428 812							14 734 527	14,31 %
	Tap	-34 694 285	-53 565 438							-88 259 723	-85,69 %
Hemnes	Investering	84 000 000								84 000 000	
	Utbetalt	14 611 430								14 611 430	17,39 %
	Tap	-69 388 570								-69 388 570	-82,61 %
Narvik	Investering		51 739 950	190 000 000						241 739 950	
	Utbetalt		6 301 681	47 690 000						53 991 681	22,33 %
	Tap		-45 438 269	-142 310 000						-187 748 269	-77,67 %
Rana	Investering	213 000 000				83 912 929				296 912 929	
	Utbetalt	37 050 411				37 173 428				74 223 839	25,00 %
	Tap	-175 949 589				-46 739 501				-222 689 090	-75,00 %
Bremanger	Investering			170 000 000		96 837 569	48 000 000	54 400 000		369 237 569	
	Utbetalt			56 474 961		42 899 043	49 229 016	45 040 000		193 643 020	52,44 %
	Tap			-113 525 039		-53 938 526	1 229 016	-9 360 000		-175 594 549	-47,56 %
Kvinesdal	Investering			34 000 000			11 670 000			45 670 000	
	Utbetalt			11 294 992			11 968 805			23 263 797	50,94 %
	Tap			-22 705 008			298 805			-22 406 203	-49,06 %
Haugesund	Investering					227 500 000				227 500 000	
	Utbetalt					96 777 995				96 777 995	42,54 %
	Tap					-130 722 005				-130 722 005	-57,46 %
Vik	Investering		60 000 000	39 000 000			51 130 000			150 130 000	
	Utbetalt		15 060 000	12 956 020			52 439 158			80 455 178	53,59 %
	Tap		-44 940 000	-26 043 980			1 309 158			-69 674 822	-46,41 %
Total	Investering	339 000 000	112 734 200	250 000 000	243 000 000	227 500 000	180 750 498	110 800 000	54 400 000	1 518 184 698	
	Utbetalt	58 967 556	13 730 493	62 750 000	80 725 973	96 777 995	80 072 471	113 636 979	45 040 000	551 701 467	36,34 %
	Tap	-280 032 444	-99 003 707	-187 250 000	-162 274 027	-130 722 005	-100 678 027	2 836 979	-9 360 000	-966 483 231	-63,66 %

	Pålydene	Utbetalt	Utbetalt (%)
Starling 12	339 000 000	Tvangsavviklet 58 967 556	17,39 %
Starling 13	112 734 200	Tvangsavviklet 13 730 493	12,18 %

	Pålydende	Utbetalt	Utbetalt (%)
Libretto 2006-02	227 500 000	Tvangsavviklet 96 777 995	42,54 %
Libretto 2006-04	180 750 498	Tvangsavviklet 80 072 471	44,30 %
Banque AIG	243 000 000	Avviklet av boet 80 725 973	33,22 %
Ocelot 2006-07	250 000 000	Avviklet av boet 62 750 000	25,10 %

Trigger/Sikkerhet	H27	H27	H27	H27
Dato	17.08.2007	13.11.2007	16.11.2007	20.11.2007
Starling 12 FLN	19 213 188	1 617 000	6 480 600 bet av Terra	27 310 788
Starling 13 FLN	5 040 000	640 000	9 356 560 bet av Terra	15 036 560
	24 253 188	1 617 000	15 837 160 betalt av Terra	42 347 348

Libretto 2006-02 CDO	20.02.2008	FU ACE VI 3751
Libretto 2006-04 CDO	12.02.2008	FU ACE VI 3747

De plasseringene som kommunene fikk utøve separatistrett til er merket *utbetalt* i tabellen. Hele kommunenes investeringer gikk altså ikke tapt ved konkursen. Hvor mye av den investerte kapitalen som gikk tapt avhenger i stor grad av hvilke produkter man satt i mot slutten av perioden.

Kommunenes kamp for å få anerkjent sin separatistrett i de midlene som var igjen av investeringene var en svært viktig del av arbeidet med å få tilbake de investerte midlene. Hvis kommunene ikke hadde vunnet fram med kravet ville midlene kommet til fordeling mellom alle Terras kreditorer, men siden separatistretten ble anerkjent ble pengene tilbakebetalt til de kommunene som hadde investeringene i utgangspunktet.

Kommunenes investeringer inneholder også noe avkastning på plasseringene etter Terras konkurs, noe som gjør at tapstallene må justeres for de inntekter som påløp før produktene ble solgt. Det utgjorde ikke store summer, men det bidro likevel til å gjøre tapet noe mindre.

De to rettssakene mot Terras forsikringsselskaper var viktige for å redusere det endelige tapet for kommunene. Et annet viktig poeng med sakene var, som framhevet tidligere, å plassere ansvaret for de tapsbringende plasseringene hos Terra og underbygge de kravene som kommunene hadde meldt i konkursboet. Gjennom ACE-saken ble det klart at de to meglerne hadde opptrådt ansvarsbetingende uaktsomt da de anbefalte produktene og i AIG-saken ble slått fast at også selskapets ledelse også var ansvarlig.

Terras forsikringspoliser var begrenset til 50 millioner kroner for hvert skadetilfelle. På grunn av måten vilkårene var formulert på ble rådgivningen av alle kommunene ansett som ett tilfelle. I utgangspunktet innebar det at man ikke kunne få utbetalt mer enn 50 millioner kroner til kommunene samlet. I ACE-saken forsøkte kommunene likevel å utnytte «claims made»-klausulen i polisen. Kort fortalt går den ut på at et krav som fremmes i én forsikringsperiode skal behandles etter den polisen som gjelder i den perioden, uavhengig av når skaden skjedde. Retten var uenig med kommunene i at Hattfjelldals krav ble fremmet under en annen polise enn de andre kravene. Det var derfor bare det ene kravet som førte fram. Retten slo likevel fast at Terra hadde opptrådt erstatningsbetingende overfor Hattfjelldal. Visse medieframstillinger kunne få det til å virke som om Hattfjelldal hadde tapt saken, mens de andre hadde vunnet. Realiteten er at kommunene samlet vant over forsikringsselskapet ACE og fikk utbetalt den maksimale summen etter polisen.

Den samme ansvarsbegrensningen gjaldt i AIG-saken som gjaldt daglig leders ansvar. Også denne saken vant kommunene fullt ut i første instans. I tillegg ble AIG dømt til å betale saksomkostningene og et svært stort beløp i forsinkelsesrenter. Før saken skulle opp i lagmannsretten ba AIG om rettsmekling. For å slippe en lang og ressurskrevende prosess i lagmannsretten og fordi det i alle saker er en prosessrisiko aksepterte kommunene å forsøke rettsmekling i lagmannsretten. Resultatet av meklingen ble at AIG betalte over 76 millioner til kommunene.

Prosessene mot de to bankene som hadde finansiert plasseringene ledet også til at kommunene fikk redusert sine tap betydelig.

I Haugesund og Narviks søksmål mot irske Depfa Bank ga engelske Court of Appeal i 2010 kommunene medhold i at rentebytteavtalene i realiteten var ulovlige låneavtaler. Retten kom til at partene skulle stilles i en situasjon som om avtalene ikke var inngått og kommunene fikk tilbakebetalt renter, avdrag og gebyrer mv, som samlet beløp seg til nær 80 millioner kroner.

De syv kommunene Bremanger, Hattfjelldal, Hemnes, Kvinesdal, Narvik, Vik og Rana inngikk i 2014 forlik med DNB, som reduserte sitt krav mot kommunene med nær 400 millioner kroner (fra om lag 1,1 millioner kroner til 650 millioner kroner).

En faktor som har vært helt avgjørende i arbeidet med å dekke inn tapet etter Terras konkurs var samholdet mellom kommunene. Hvis kommunene ikke hadde stått sammen, ville det blitt betydelig vanskeligere, i noen tilfeller umulig, å få dekket inn de summene man fikk. Det var fra starten av klart

for de åtte kommunene at man sto sterkere sammen. I tillegg til at dette gjorde at man kunne kjøre en samlet prosess forhindret det at kommunene måtte konkurrere om utbetalingene under de forskjellige forsikringene. Hvis kommunene skulle gjort hvert sitt forsøk på å få dekket tapene ville et allerede svært komplisert bilde blitt enda mer uoversiktlig og det er lite sannsynlig at kommunene samlet ville oppnådd de samme resultatene som man har kunnet sammen. I sakene mot Terras forsikringsselskaper, ACE og AIG, gjorde samarbeidet det mulig å velge ut én eller to kommuner og prøve deres saker. Dette sparte kommunene for betydelig arbeid og ga antakelig et bedre resultat enn om man skulle kjørt åtte forskjellige saker mot hvert selskap.

En viktig del av samarbeidet mellom kommunene var at man klarte å bli enige om en fordelingsnøkkel for de midlene som ble vunnet i de forskjellige sakene. Den store forskjellen mellom tapene gjorde at både likedeling og fordeling etter eksponering ville føre til urimelige resultater for noen kommuner. Løsningen ble en mellomting. Halvparten av pengene ble fordelt likt mellom kommunene, mens den andre halvparten ble fordelt etter kommunenes eksponering. På den måten fikk man en fordeling som på best mulig måte ivaretok de forskjellige kommunenes interesser.

Del V

Hva har vi lært av Terra-saken?

Det sakskomplekset som går under betegnelsen Terra-saken berørte direkte åtte norske primærkommuner og kunne i verste fall ha påført disse kommunene et samlet tap på nærmere 1,5 milliard kroner. Etter 12 års hardt arbeid er tapene redusert med om lag 75 prosent.

Vår avdekking av sakens historie viser imidlertid at det som er betegnet som «den i moderne tid største og mest alvorlige økonomiske krise i kommune- Norge», kunne ha vært vesentlig mer alvorlig. Det forelå konkrete forsøk overfor mange andre kommuner på tilsvarende finansielle arrangementer, og det forelå konkrete planer om å innlemme kommunesektorens vann- og avløpsavgifter på lik linje med de inntekter som ble benyttet som grunnlag for de finansielle arrangementene. Hvis de aktuelle miljøene hadde lyktes med disse planene, ville kommunesektoren ha vært eksponert for tap på flere milliarder kroner.

Det er grunn til å stille spørsmål om hvilken lærdom vi kan trekke av historien rundt Terra- komplekset.

Hvordan kunne Terra-skandalen skje?

For å vurdere hva vi kan lære av Terra-saken, er det grunn til å stille noen spørsmål som ikke kun er rettet til ett miljø, men til flere av de involverte:

- Hvorfor fant Kredittilsynet det nødvendig å ilegge Terra Securities «den strengeste straffen i norsk verdipapirhistorie»?
- Hvordan kunne ansatte i et foretak eid av 79 norske sparebanker begå «eklatante brudd på god forretningsskikk»?
- Hvordan kunne Norges største bank DnB og den irske banken Depfa Bank, som har spesialisert seg på offentlig sektor, lukke øynene for at det var tale om å gi kommuner lån på mer enn 1 milliard kroner i strid med kommunelovens bestemmelser?
- Hvordan kunne Kommunal- og moderniseringsdepartementet, kommunenes eget fagdepartement, godkjenne lånetransaksjonene somå være innenfor kommunelovens strenge bestemmelser om kommuners låneopptak?
- Hvorfor stolte kommunene på de rådene som de fikk av Terra, uten å be om vurderinger fra andre rådgivere?

Disse og en rekke andre spørsmål er det viktig at det blir brukt ressurser på å besvare for å unngå nye Terra-skandaler i fremtiden.

Terra-komplekset berører juridiske, økonomiske, finansielle, politiske og kommunale miljøer. I tillegg har historien både internasjonale, nasjonale og lokale (og menneskelige) trekk. Historien kan betraktes fra mange ulike miljøer, og når vi her foretar en analyse fra vårt ståsted er det både fordeler og ulemper med det. Vi har selv vært involvert i «oppryddingsarbeidet» som kommunenes juridiske rådgivere, og har gjennom det en førstehånds kunnskap om grunnlaget for de beslutninger som ble truffet i kommunene, både om låneopptak og om de plasseringer som ble gjort i strukturerte produkter. På den annen side har vi åpenbart ikke den avstand til begivenhetene som historikere trolig vil si er ønskelig for å kunne se begivenhetene i et større perspektiv. Våre analyser i det følgende må leses med det for øye.

Finanssektoren er preget av en sterk kultur drevet av profitt hensyn

Vi har en gjennomregulert finanssektor med lovbestemte detaljkrav til finansaktørers atferd. Selv begreper som «god forretningskikk» og «egnethet» er søkt nærmere konkretisert i lovverket. Og på samme måte som finanssektoren, er også kommunesektoren gjennomregulert. Selv om både verdipapirhandelloven og kommuneloven er endret etter at de første avtaler ble inngått i Terra-komplekset, var begge lover også før 2002 av nyere dato.

Likevel gikk det galt, både hos kommunene, i Terra-systemet, i de største bankene og til og med i kommunenes departement, Kommunaldepartementet. Og det gjaldt ikke ett eller noen få finansprodukter eller avtaler, men en rekke avtaler og en rekke investeringer over flere år.

Slik vi ser det er Terra-komplekset historien om en kultur og et system så ridd av profitt hensyn, at alle andre hensyn måtte vike. Det kanskje mest oppsiktsvekkende er at disse profitt hensyn ikke motiverte handlinger overfor profesjonelle investorer, men snarere det motsatte: offentlig sektor og i hovedsak mindre kommuner, det vil si institusjoner og miljøer som knapt er fjernere fra finansverden og enda fjernere fra de produkter som ble solgt i Terra-saken.

Forhistorien og opptakten til Terra-skandalen viser finansielle og juridiske miljøer som etablerte konstruksjoner, som ikke bare ble skreddersydd for kommuner, men også skreddersydd for omgørelser av det lovverket som nettopp skal beskytte den offentlige økonomien. Når domstoler bruker karakteristikk som «eklatante brudd på god forretningskikk» og disse bruddene gjelder avtaler med kommuner, må vi spørre oss om dette er et engangstilfelle. Vi tror ikke det.

Vi har i Terra-sakene kommet tett både på nasjonale og internasjonale finansmiljøer. Vi har sett så mange ulike banker, avdelinger og personer i ledende stillinger og i mer underordnede stillinger at saken gir mer inntrykk av felles holdninger drevet av profitt hensyn og lite annet. Hvor utbredt denne ukulturen er i finansverden, har vi ikke grunnlag for å mene noe om, men det vi har sett er mer enn skremmende. Kontrollbehovene, ikke minst gjennom en detaljert lovgivning og et sterkt finanstillings, er i alle fall for oss åpenbare.

Hvordan kunne kommunene stole på rådene de fikk av Terra?

Terra-saken ga også erfaringer med sparebankene, som eiere av Terra Securities. I sakens innledende fase ble kommunene fortalt at det var en trygghet i at selskapet var eid av sparebankene, og at dette innebar en sikkerhet for seriøsitet. Med et langvarig forhold mellom sparebankene og norske kommuner var det nok ingen som trodde at sparebankene ville kaste sitt eget selskap «under bussen».

Det var likevel det som skjedde. Gjennom en komplisert selskapsstruktur, var det opprettet et eierselskap som sparebankene åpenbart ikke så grunn til å redde. Først besluttet eierne til Terra Securities, Terras eget meglerforetak at det ikke var grunn til å redde sitt eget selskap. Deretter besluttet ledelsen i meglerforetaket – uten noen forvarsel å slå sitt eget datterselskap konkurs, noe som innebar en sterk svekkelse av kommunenes muligheter for å redusere sine tap.

Dernest ble de åtte ordførerne i de berørte kommuner møtt med en kald skulder av sparebankene da kommunene ba dem bidra til løsninger på en mulig økonomisk krise forårsaket av deres eget datterselskap. Og endelig ble finansministerens offentlige oppfordring til sparebankene om å stille opp for å bidra til en løsning på kommunenes situasjon, møtt med en kald skulder.

– Tiden har åpenbart løpt fra oppfatningen om sparebanker som lokalsamfunns forlengede arm dersom vi legger erfaringene fra Terra-komplekset til grunn.

Kommunaldepartementets godkjenning av Terras finansieringsmodell var avgjørende for kommunene

Kommunal- og regionaldepartementet har ansvar for kommuner, lokal forvaltning og kommuneøkonomi. Dokumentene viser at uten departementets godkjenning i det såkalte Vik-brevet i 2002, ville det ikke ha blitt noen Terra-skandale.

Vi nøyer oss med å vise til Riksrevisjonens sterke kritikk av departementets håndtering, men vil føye til: Departementet burde åpenbart ha sett den store økonomiske risikoen som lå i godkjenningen i Vik-brevet, og potensialet for at Terras konstruksjon kunne brukes på andre fremtidige kommunale inntekter. Unnlatsen av å se dette, og dermed den altfor lave prioritet saken fikk internt i departementet, er overraskende, men igjen til å lære av.

Vår vurdering er at saker som omfatter finansielle konstruksjoner av noe kompleksitet, må vies vesentlig større oppmerksomhet i departementet. Vi har tro på at dette også er en selverkjennelse i departementet.

Mediekampen – svertekampanjer

En viktig læring er at kampen ikke alene står om å få kartlagt faktum og hva som er korrekt juss. Like viktig – og for de involverte kanskje også viktigere – var kampen om media og opinionens oppfatning av saken.

Kommuner har ikke noe apparat for å håndtere en så massiv medieoppmerksomhet som Terra-saken fikk. En generell læring er at det ikke er nødvendig å svare på direkten, uten nærmere forklaring fra pressen om hva som er bakgrunnen for spørsmålene. Vi opplevde dessuten at det ble brukt store ressurser fra særlig bankene på å «peke på kommunene» i sin iver etter å forsvare egne feilvurderinger og den kritikkverdige rådgivningen. For mange av de involverte personene i kommunene ble det en ekstra stor belastning å bli «holdt ansvarlig» for å ha satt kommunens økonomi over styr.

Den massive pressedekningen er summen av alle små og store oppslag over tid. Det kan hevdes at dette ikke er noe den enkelte journalist kan ha ansvaret for. På samme måte som i andre saker, kunne dette ha vært et tema for diskusjon. Når det er sagt, var det også mange oppslag som var kritiske til den informasjonen kommunene var presentert

Må hver generasjon oppleve sin «egen» finansskandale? Behov for å minne om Terra-saken i kommunenes «folkevalgtopplæring»

Vi opplever finansskandaler, store og små, men ujevne mellomrom. Til spørsmålet om hva man kan lære av Terra-skandalen minnes vi utsagnet om at hver generasjon trenger sin egen finansskandale.

I dette ligger at lærdom fra tidligere finansskandaler falmer med tiden. Det er liten grunn til å tro at ikke dette også vil gjelde for kommunesektoren.

Det vil derfor være desto viktigere at lærdommen fra Terra-skandalen institusjonaliseres i en eller annen form.

Terrasaken avdekket at lovverket som skal beskytte kommunenes økonomi var for svakt

Terrasaken avdekket at lovverket som har som formål å beskytte kommunenes økonomi var for svakt.

Som følge av Terra-saken ble det vedtatt endringer i kommuneloven som ble kalt «lex terra». Lovendringen gikk ut på at kommuner er forpliktet til å søke råd hos andre, dersom rådgiveren selv har egeninteresse i saken. I ny kommunelov er det også vedtatt nye regler om konsekvensen av ugyldige låneavtaler og forbudet mot finansiell risiko. Når det gjelder forbudet mot å ta vesentlig finansiell risiko er det i forarbeidene presisert at regelen må forstås som en materiell begrensning av kommunenes kompetanse, og ikke bare som en pliktregel for kommunene. At bestemmelsen skal forstås som en materiell skranke er nytt, sammenlignet med den forståelsen av kommuneloven av 1992 § 52 nr. 3 som Høyesterett la til grunn i dom 29. februar 2016 mellom Danske Bank og Bremanger kommune (Bremangerdommen)..

Terrasaken som eksempel i kommunenes folkevalgtopplæring

Institusjonaliseringen av erfaringene av Terra-saken kan også gjøres på andre måter. Som eksempel nevner vi at kommunenes økonomi- og finansforvaltning bør prioriteres i folkevalgtopplæringen og med konkrete eksempler på erfaringene fra Terra-komplekset. Også i lærebøker for kommunesektoren bør disse erfaringene og læringspunktene tas inn.

Interne granskninger må ikke igangsettes for tidlig

En ting kommunen har erfart ved håndteringen av saken er at kommunene bør være kritiske til å igangsette interne granskninger før man har fått tilstrekkelig oversikt over sakskomplekset, ikke minst før man har fått mer informasjon om hvordan andre parter i sakskomplekset har håndtert saken. Rett etter konkursen i Terra ble det som nevnt igangsatt en rekke granskninger av kommunene, mange av kommunenes igangsatte ulike typer interngranskninger av egen håndtering av saken. Dette ble igangsatt på et tidspunkt hvor både kommunene og rådgiverne manglet innsikt i hvordan Terra, bankene og andre involverte hadde håndtert saken, og uten at andre aktørers håndtering av sakene ble belyst eller vurdert. Disse interne granskningsrapportene ble brukt av kommunenes motparter i ettertid og under de rettslige prosessene mot både Terra, bankene, Citigroup og forsikringsselskapene, og for å underbygge at kommunene selv var ansvarlige for eget tap. Kommunenes rådgivere måtte bruke mye tid på å forklare hvorfor disse granskningsrapportene ikke kunne tillegges betydning. Kommuner bør være varsomme med å innhente denne type interne granskningsrapporter på et for tidlig stadium, de kan gjøre mer skade enn de er til nytte.

Søksmål mot utenlandske banker

En annen erfaring som ble gjort er at hvis en sak inngår som en mindre brikke i en mye større sak, som i dette tilfelle – kan man risikere at regler endres underveis. Terra-saken sprakk før den såkalte finanskrisen, men den regnes likevel som en del av denne. Rettsoppgjørene skjedde i en tid da dimensjonene av finanskrisen ennå ikke var avklart. Etter vår oppfatning bidro dette til utfallet av søksmålene som var anlagt i utlandet, mot Depfa-bank og mot Citigroup.

Rettsaker, særlig i USA er dessuten svært ressurskrevende – både i tid, volum og kostnader. Selv om kommunene ikke oppnådde det resultatet man hadde ønsket fullt ut, fikk kommunen nyttig informasjon i sakene, som fikk stor betydning for utfallet av bobehandlingen og kommunenes søksmål i Norge. Disse skrittene var avgjørende for det resultatet kommunene oppnådde.